

LUND UNIVERSITY

Perspektiv i forskning om äldreomsorg – Personliga tillbakablickar samt trender i akademiska avhandlingar 1995 -2004

Eliasson-Lappalainen, Rosmari; Wærness, Kari; Tedre, Silva

Published in:
TemaNord

2005

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Eliasson-Lappalainen, R., Wærness, K., & Tedre, S. (2005). Perspektiv i forskning om äldreomsorg – Personliga tillbakablickar samt trender i akademiska avhandlingar 1995 -2004. In M. Szebehely (Ed.), *TemaNord* Nordiska ministerrådet. <http://www.norden.org/pub/sk/showpub.asp?pubnr=2005:508>

Total number of authors:
3

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

9. Perspektiv i forskning om äldreomsorg – Personliga tillbakablickar samt trender i akademiska avhandlingar 1995–2004

Rosmari Eliasson-Lappalainen, Kari Wærness och Silva Tedre

För detta kapitel har två av oss, Kari och Rosmari (som var tidigt ute som forskare på detta fält) fått uppgiften att se tillbaka på våra egna perspektivval och på forskningsklimatet och kunskapsläget när vi började forska om äldreomsorg under tidigt 1980-tal.

Vi har därtill åtagit oss att göra en översiktlig karaktärisering av det senaste decenniets forskning så som den avsatt sig i *akademiska avhandlingar* om äldreomsorg inom samhällsvetenskap och humaniora. Rosmari ger en översikt över de svenska avhandlingarna, Kari över norska och danska. Silva karaktäriserar den finska avhandlingsproduktion (där de flesta är skrivna på finska) och ger en bakgrundsbeskrivning som visar på olika rötter och inriktningar i den finska forskningen. Vi närmar oss uppgiften på lite olika sätt och hoppas att läsaren har fördragsamhet med våra olika skrivstilar. Vårt kapitel blir dessutom tvåspråkigt: norska och svenska. (Silva Tedres bidrag har översatts från engelska till svenska av Gun-Britt Trydegård.)

Rosmari avslutar kapitlet med ett slutord och några polemiska frågor om hur den politiska-praktiska utvecklingen förhåller sig till den ganska så omfattande, enstämmiga och vetenskapligt prövade kunskap som faktiskt finns idag om äldreomsorgen som praxisfät.

Vi börjar med våra personliga tillbakablickar.

9.1 Karis tilbakeblikk

Min interesse for forskning om eldreomsorg vokste fram som et resultat av mitt politiske verv som leder av et distriktssosialstyre i en bydel i Bergen på 1970-tallet. Hjemmehjelp, hjemmesykepleie og institusjoner for eldre utgjorde på denne tiden en stor og viktig del av den virksomheten som distriktssosialstyret hadde politisk og budsjettmessig ansvar for. Som ung nyutdannet sosiolog med et sterkt feministisk og sosialistisk engasjement ble spesielt den manglende synlighet og verdsetting av hjemmehjelpenes arbeid både en politisk og intellektuell utfordring, i tillegg til den fullstendig manglende erkjennelse av at alderdommen er ”kjønnet”, for å uttrykke meg i dagens språk. Den nærmest idylliserende oppfatning av familieforsørgelse og avhengighet av uformell familieomsorg som preget både den sosialpolitiske debatt og mye av velferdsforskningen på denne tiden, ble et viktig utgangspunkt for min kritiske og samtidig sterkt empiriske tilnærming til forskning om ”lønnet og ulønnet omsorg”. Sosialdepartementet ga økonomisk støtte til forskningsassistanse, noe som resulterte i flere gode hovedfagsoppgaver på temaet. To av mine forskningsassistenter tok senere doktorgrad (Isaksen 1996, Christensen 1997), og på den måten ble denne forskningen etter hvert noe mer enn et ”enkvinnes” foretak innenfor rammen av min universitetslektorstjeneste ved Sosiologisk institutt i Bergen. Forskning om eldreomsorg i Norge foregikk på 1980 tallet ellers stort sett bare ved Norsk Gerontologisk Institutt i Oslo, et miljø som jeg først fikk kontakt med da jeg i 1983 ble medlem av styret for instituttet og som førte til at jeg noen år senere ble engasjert i ulike typer forskningssamarbeid utover mitt eget miljø i Bergen. (Se for eksempel Wærness, Ruth og Tornstam 1993 og Thorsen og Wærness 1999)

I de første årene ble, i tillegg til kontakten med praktikerne ved sosialkontoret, inspirasjon fra svenske forskningsmiljøer av avgjørende betydning. Et tre måneders forskningsopphold ved Arbetslivscentrum i 1981–82 ga ny innsikt om en rekke ulikheter mellom norsk og svensk eldreomsorg, der Sverige som så ofte ellers i slike sammenligninger, fremsto som ”kommet lengre” både med hensyn til utviklingen av offentlige omsorgstjenester og i forskning og utredning på området. Ritva Goughs forskning på hjemmehjelpstjenesten i Ørebro, som senere resulterte i boken *Hemhjälp till gamla* (Gough 1987), ga viktig ny innsikt om forholdet mellom

modernisering og omsorg. Oppholdet i Sverige ga også introduksjon til Mårten Söders forskning om omsorg for psykisk utviklingshemmete og til Rosmari Eliassons og Pär Nygrens forskning om psykiatrisk verksamhet som ble en viktig bakgrunn for mitt videre arbeid med omsorgsforskning. Det samme ble samarbeidet med Gerdt Sundström som ga meg dypere innsikt i og større interesse for endringene i den uformelle omsorgen (Sundström og Wærness 1982).

Min kontakt med Sverige i denne tidlige fasen ble avgjørende for utviklingen av mitt *kritiske* perspektiv på forholdet mellom modernisering og omsorg. Den mer "umoderne" norske hjemmehjelpstjenesten fremsto på denne tiden som å ha noen viktige bedre kvaliteter enn den tilsvarende mer moderne svenske tjenesten, og de senere modernitetsbestrebelse i eldreomsorgen over hele Norden, har ikke overbevist meg om noe annet enn at det fortsatt er meget viktig at noen omsorgsforskere holder fast ved et modernitetskritisk perspektiv i sine analyser.

I 1987 fikk jeg i oppdrag av Sosialdepartementet å utarbeide et forslag til et program om "omsorgsforskning". En meget viktig inspirasjon i dette arbeidet var Rosmari's *Forskningsetik och perspektivval* (Eliasson 1987). Jeg argumenterte for verdien av et eget omsorgsforskningsprogram som burde ha et nedenfra-perspektiv på den offentlige helse- og sosialsektor, ta eksplisitt utgangspunkt i det moralske prinsipp om vårt ansvar for de svake, og legge til grunn en aktørmodell som både er bevisst og følende, og som har grunnleggende behov for sosialt fellesskap og for altruisme. En viktig oppgave for dette programmet burde være å fremskaffe kunnskap om hvilke former for arbeidsdeling som ville optimalisere mulighetene for positivt engasjement og god mestring av de følelsesmessige påkjenninger omsorgsarbeid uvergerlig fører med seg. Jeg argumenterte for at slik kunnskap ville være av særlig stor betydning i forbindelse med den satsingen på nye utdannings- og organisasjonsformer som det da var enighet om ville behøves i den offentlige hjemmebaserte omsorgen (Wærness 1989). Da jeg presenterte dette programmet på et seminar i Sosialdepartementets regi for forskere, byråkrater og representanter for ulike klientgrupper, fikk jeg svært positive tilbakemeldinger. Jeg fikk imidlertid aldri noe tilbud fra departementet om å sette programmet ut i livet. En av forskerne på seminaret hadde forberedt meg på dette. "Dette programmet tror jeg ikke du vil få penger til, ettersom du ikke ga noen

lovnader om at det ville kunne føre til billigere omsorgstjenester”, var den beskjeden jeg fikk etter seminaret var over.

Og 1990-tallet ble tiåret da spørsmål om økonomi og effektivitet i de offentlige omsorgstjenestene for alvor ble de dominerende problemstillinger i politikken, og da new public management-ideologien grep hurtig om seg i omsorgssektoren. Svært mye tyder på at det ikke er forskningsbasert kunnskap som er grunnlaget for denne ideologiens økende innflytelse, og at vi heller ikke i dag har noen særlig innsikt i *hvorfor* den har grepet så raskt om seg i alle våre land. Den kvalitativt orienterte omsorgsforskningen har imidlertid heller ikke forsvunnet, kanskje heller økt. Frem til i dag har vi fått en rekke norske forskningsarbeidere som har analysert endringer i den offentlige omsorgstjenestens hverdagsvirkelighet slik den fortoner seg for omsorgsarbeidere og brukere, slik det klart fremgår av bidragene i denne boken. Men hvilken betydning har den hatt og har den?

Som det fremgår av denne boken, er forskningen om omsorg langt mer omfattende og akademisert i Sverige enn i Norge. Likevel har den antagelig ikke hatt noen større innflytelse på hvordan omsorgstjenestene omorganiseres og moderniseres. Det bidrar til å styrke min oppfatning om at omsorgsforskere fortsatt bør ha et kritisk perspektiv på moderniseringen av disse tjenestene ut fra det hverdagsperspektiv som har dominert i mye av denne forskningen, men at vi nå også mer eksplisitt bør søke å finne forskningsbaserte svar på hvilken innflytelse denne forskningen har hatt, og om det finnes nye veier å gå for økt innflytelse av de innsikter denne forskningen har fremskaffet. Norge har ikke noen spesifikk samfunnsvitenskapelig eller humanistisk ”lærestol” ved universitetene som har eldre eller omsorg som ansvarsområde, og det kan kanskje være en forklaring på at det produseres så få doktoravhandlinger på dette området, om vi sammenligner med Sverige og Finland. Etter at Norsk Gerontologisk Institutt i 1996 ble lagt ned og slått sammen med flere andre anvendte forskningsinstitutter til en ny enhet, NOVA, foregår størstedelen av forskningen om eldreomsorg der.

9.2 Rosmaris tillbakablick

Från Karis beskrivning känner jag igen en del, bl a då förväntningar på forskningen, i synnerhet om den är myndighetsanknuten. För mig är det lockande att stanna lite vid frågan: hur väljer vi forskningsområden, och hur kommer det sig att vi gör som vi gör när vi väl är där? Jag väljer att helt enkelt berätta om min väg in på äldreomsorgens område och de första stegen där.

Efter att ha forskat inom olika andra områden tillträdde jag år 1982 en tjänst som forskningsledare vid FoU-byrån, Stockholms socialförvaltning och valde då (till mångas förvåning) området ”äldre och äldreomsorg”. Jämfört med andra av socialtjänstens ansvarsområden tyckte jag att äldreomsorgen kanske kunde vara mer spännande. Detta för att det handlade om typiskt *kvinnoarbete*, men också för att det var ett för mig fullständigt *okänt fält*.

Jag hade sett kvinnor i butiken med lite gammeldags handväskor, mycket bekymrade inför valet mellan olika äppelsorter. Först efter ett bra tag, då jag börjat försöka ta reda på något om fenomenet offentlig äldreomsorg, begrep jag att dessa kvinnor var vårdbiträden i hemtjänsten – *och* att det där med att köpa rätt äpplen till en annan människa kunde vara ett stort bekymmer.

Hemtjänsten var och är en stor sektor av den nordiska välfärdsapparaten. Men så osynlig! I varje svensk stad finns det ett synligt SOCIALKONTOR, bredvid Konsum och Systembolaget. Men hemtjänsten, den hade när den så småningom över huvud taget fick lokaler, någon undanskymd liten vrå, inte sällan en källarlokal, där vårdbiträden kunde ha morgonmöte eller hinna smita till sig en medhavd lunch. (Ungefär så kan det alltså se ut. Jämför Szebehely, red, 2003.)

Ännu mer osynlig var äldreomsorgen, inte minst hemtjänsten, när vi gick för att leta efter den i forskningen. Om man skulle tro på vetenskapen så *fanns inte* hemtjänsten under tidigt 1980-tal. Vi sökte faktiskt med ljus och lykta, men hemtjänsten lyste helt med sin frånvaro i svensk socialvetenskaplig forskning, i varje fall den universitetsbaserade. Detta i ett land där välfärdsstatsforskningen redan då var omfattande, och internationellt framstående. De välfärdsaspekter som vi kan samla under beteckningar som *omsorgsstaten* (Leira 1994) eller den *sociala servicestaten*

(Anttonen 1998) kom att röna vetenskaplig uppmärksamhet först när kvinnoforskare tog sig in på denna arena.

Kari Wærness' bok *Kvinneperspektiv på sosialpolitikken*, som kom ut i Norge 1982, var det första vetenskapliga arbete som förde in det avlönde omsorgsarbetet, däribland hemhjälpen till gamla, i den socialpolitiska diskursen.

Det allra första jag gjorde inom det här forskningsområdet var faktiskt att skriva ett förord till den svenska utgåvan av Karis bok, som kom redan 1983. Att närläsa hennes bok och försöka få grepp om hennes perspektiv blev en för mig viktig erfarenhet och inspirationskälla för vår egen forskning.¹³² Och det behövdes inspiration, ty det kan vara tungt att bryta ny forskningsmark.

9.2.1 Uppstarten

Hur kan man då påbörja forskning på ett område som inte finns på den vetenskapliga kartan? Bara för att man säger att mitt forskningsområde är ”äldreomsorg” så har man ju inget *kunskapsobjekt* eller *forskningsobjekt*. Man måste faktiskt, i någon mening, gå tillbaka till sin samhälls-, människo- och vetenskapssyn, för att bestämma sig för vilka aspekter därav som förtjänar att studeras, och hur. Jag tänkte mig en flerstegsraket, vilande på två grundstenar:

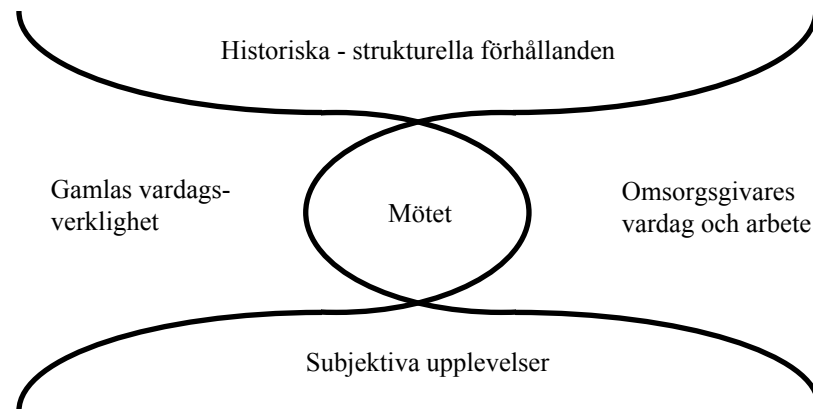
- En ”*probleminventering*” i form av en intervjuundersökning för att ta reda på vad de närmast berörda (gamla människor och personal på olika nivåer inom äldreomsorgen) upplevde som bekymmer och glädjeämnen i sin vardag. Studien kom att omfatta intervjuer med c:a 130 personer, med koncentration på vårdbiträden och pensionärer (Eliasson m fl, 1984).
- En helt konventionell ”*kunskapsinventering*” i form av en forskningsöversikt, i syfte att söka kunskapsluckor och finna spår att följa i befintlig forskning inom området ”äldre och äldreomsorg” (Bengtson, 1985)

¹³² Andra texter av Kari Wærness som inspirerat mig och många andra är en artikel från 1980 ”Omsorg som lönearbete” och den artikel från 1984 där Wærness myntade begreppet *omsorgsrationalitet*. Se också en text från 1996 kring det begreppet, dess tillkomst och karriär.

Som ett tredje steg tänkte jag mig att vad kunskaps- och probleminventeringen gav måste igenom en *smältdegel* av egna vetenskaps-, kunskapsteoretiska och andra ståndpunkter. Mina funderingar därom blev till boken *Forskningsetik och perspektivval* (i sin första utgåva 1987), som mynnade ut i ett *forskningsprogram*; en definition av vårt kunskapsobjekt, formulering av forskningsbara frågor, prioriterade frågeställningar och en strategi för det fortsatta arbetet.

En figur kom att sammanfatta definitionen av vårt kunskapsobjekt (Eliasson 1987/1995, s 175):

Figur 1. Forskningsfältet "Äldreomsorgens vardag och villkor"

Det hela kom så småningom att löpa enligt ritningarna i namn av forskningsprogrammet *Äldreomsorgens vardag och villkor*, som alltjämnt är högst aktivt.¹³³

Teckningen ovan är ett försök att uttrycka ambitionen att i forskningsarbetet hålla såväl en vertikal som horisontell rörelse vid liv. Poängen med den vertikala rörelsen är att vår forskning skall ge plats för utblickar från vardagen, både "uppåt" mot samhälleliga och organisatoriska förhållanden och förändringar och "nedåt/inåt" mot individen och det subjektivt

¹³³ Forskningsprogrammet har sedan 1992 under två 6-årsperioder haft ekonomiskt stöd från Socialvetenskapliga Forskningsrådet (SFR) resp Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS). Programmet leds idag av mig och Marta Szebehely. Inom programmets ramar har hitintills bl a fem doktorsavhandlingar producerats.

upplevda. Den horisontella rörelsen står för en strävan att få med både personalens och de gamlas erfarenheter och att inte bara fokusera på ”mötet”, utan uppmärksamma att båda parter haft och har ett liv därutanför, yrkesliv, familj, anhöriga och kanske oavlönat omsorgsarbete

Vi hade att börja från scratch, och startade deskriptivt i syfte att synliggöra omsorgsgivares och gamla människors vardag och erfarenheter. I vår tidiga forskning fanns en medveten strävan att undvika att fastna i givna problemdefinitioner och förhärskande perspektiv och att – i sökandet efter ny kunskap – inte låta forskningen låsas av kanske inadekvata begrepp och teorier som utvecklats i forskning om helt andra (och ofta mansdominerade) verksamheter.

9.2.2 En forskningsmiljö under tidigt 1980-tal

Genom att ge en (ganska detaljerad) inblick i en forskningsmiljö från ”då” vill jag uppmärksamma hur trögt ett forskningsklimat kan vara och ge en antydning om att det nog kan finnas vissa kvarstående skillnader mellan den myndighetsförankrade forskningen och den akademiska. Den senare kan förvisso, också den, vara tung och bestämmande.

Min poäng är att vi alla – i t ex forskning som i omsorgsarbete – är beroende av de villkor vi arbetar under; vårt handlingsutrymme kan variera och kulturen vi lever och arbetar i kan vara mer eller mindre styrande. Som forskare förväntar vi oss av hävd (i den akademiska frihetens namn) att ha synnerligt tanke- och handlingsutrymme. Men vi vet från ett flertal studier att frihet i arbetet och utrymme att göra vad man själv finner rätt och rimligt också är ett vägande skäl för många omsorgsarbeterskor att stanna kvar i jobbet. Forskare har i kraft av tradition och sin högre status mer på fötterna för att kräva den friheten, men omsorgsarbetare och forskare kan i vissa lägen välja samma strategi (för att göra ett anständigt arbete): olydnad.

När vi påbörjade forskning om äldreomsorg under tidigt 1980-tal, befann vi oss på en FoU-byrå, inlemmade i en stor byråkrati, Stockholms socialförvaltning. Det fanns pengar avsatta för de olika FoU-områdena, men för att ta pengarna i bruk, måste våra planer godkännas av socialförvaltningens ledning (tjänstemän och politiker). Jag minns det där styrelserummet, med sina raka, höga stolsryggar. Det gick över huvud taget inte att prata vanlig svenska i det rummet, på de stolarna. Jag presenterade

mina planer skriftligt och prudentligt (i en plågsam blandning mellan det uppblåsta språk vi använder när vi söker forskningspengar och byråkrat-svenska). Mina planer fick avslag ett antal gånger. Jag tror skälen var två:

- Att planen var för *långsiktigt* tänkt; man ville ha snabba resultat (jag antar att man ville veta vad som var ”bäst och billigast” och möjligen ha någon slags förslag på nya modeller eller tekniker)
- Att det där med att intervjua vårdbiträden och *belysa hemtjänstens vardag* var fullständigt *onödigt*. Jag tror jag citerar någorlunda korrekt, från några av mina (manliga) chefer: ”Det kan man väl räkna ut vad jobbet som hemsamarit innebär. Det kan väl inte behövas någon forskning för den saken. Att skaka en matta kan väl ändå inte vara någon konst.”

Jag tror att mina chefspersoners (och omsorgspersonalens!) uttryckta undervärdering av (och ibland det rena föraktet för) hemhjälparnas arbete bidrog mycket starkt till min envishet. *Detta arbete skulle beskrivas och synliggöras!* Så jag uthärdade helt enkelt, satt och tjurade på de där rakryggade stolarna gång efter gång, med (den förmodligen delvis tysta) kommentaren: ni betitlar oss forskare, och får jag inte göra vad jag vill (såsom forskningens frihet kräver) så gör jag ingenting alls! Fast jag smyggjorde en del, gick ut på praktik i hemtjänsten (vilket för mig blev en viktig erfarenhet, som bl a bidrog till att deltagande observation blev ett viktigt inslag i många av våra kommande projekt).¹³⁴ Jag började också skriva på det som blev boken *Forskningsetik och perspektivval* utifrån frågan: vad vill jag, egentligen, som forskare – och hur tror jag, i grunden, att världen är beskaffad, den vi ska forska om, vad är värt och möjligt att studera? Det blev, så småningom i den boken, mer av ontologi, epistemologi, forskningsstrategi och forskningsetik än jag nog hade tänkt. Detta delvis tack vare att jag just inget annat hade att göra, när socialförvalt-

¹³⁴ En annan viktig (bredvid-) erfarenhet på vägen var att vi arrangerade en del kurser för hemtjänstpersonal, i syfte att de skulle få möjlighet att göra sitt eget arbete synligt, för sig själva i första hand. (Vi bad dem t ex att på blädderblock fylla ”tomma ord” som KRAV.) Jag minns sådant som att vårdbiträden, när de fyllt blädderblocken, med konkreta krav från olika parter, storögt sa: ”oj, vad vi måste kunna och klara. Man råtar faktiskt på ryggen, när man ser allt det där.” Dessa kurser blev också en kunskapskälla för oss och en förstärkning av mitt intryck från deltagande observationer av hur komplext och svårt detta arbete kunde vara, och att det krävdes särskilda kompetenser för att hantera de mest underliga situationer.

ningens ledning sagt nej till mina planer, och: ”Det där arbetet som hemsamarit, det behöver väl inte forskas om.”

Min uttröttningstaktik fungerade emellertid, och i intervjuer vi så småningom fick genomföra, sa många vårdbiträden: ”*vi städar ju bara, det är ett lätt jobb, man behöver inget särskilt kunna, man lär sig det på en vecka.*” Det var inte svårt att tolka dessa utsagor som en internalisering av omgivningens och överhetens, syn på deras arbete.

I en liten programskrift (Eliasson 1986, s 13) citerade jag Olof Lagercrantz, som i en rapport inom dåtidens Äldreberedning, skrivit:

”De gamla ljuger. De vittnar falskt – därför vet vi inget om dem. Så gör alla som befinner sig i underläge. Så gjorde de svarta i USA i hundratal år. Så gjorde kvinnorna. De svaga har ingen röst.”

Jag hävdade att i det här fallet fanns två svaga parter, två parter som ”saknar röst”. Också vårdbiträdena ”ljuger” när de säger att ”det här är ett lätt jobb”.

Den ovan nämnda kunskapsinventeringen (Bengtson 1985) gav ett bra grepp om den socialgerontologiska forskningen vid den tiden och dess olika ansatser. Där fanns en hel del gjort, men vi kom inte att hoppa på det tåget. Kanske för att det var det obeforskade som lockade mer. Hemtjänsten, omsorgsarbetet och dess villkor var en enda stor kunskapslucka.

Med mycket möda lyckades Gunilla Bengtson fylla 14 av 120 sidor med undersökningar som rörde hemtjänstpersonalen, deras villkor och upplevelser. Detta genom att bli mjölka ut vad som fanns i några uppsatser från grundutbildningen vid universitet och högskolor. Därutöver fanns det ett par, tre rapporter från lokala studier, FoU-arbeten, där hemtjänsten mer eller mindre råkat komma med på ett hörn.¹³⁵

Då när vi började, under tidigt 1980-tal, fann vi således i den svenska forskningen inte mycket till spår att följa. Detta oavsett om vi definierade vårt forskningsfält som forskning om en av *välfärdsstatens stora sektorer*

¹³⁵ Till de minnesvärda då pågående (ännu ej avrapporterade) projekten hör Lennart Svenssons och Ritva Goughs ”Demokratisk utveckling i Örebro kommun”. Svenssons *Grupper och kollektiv* kom 1986 och Goughs *Hemhjälp till gamla* 1987. Det fanns också en studie från Jönköping om hemsamariters arbetsförhållanden (Lena Dahl 1979) och en rapport från Stockholms socialförvaltning om hemtjänstens arbete med äldre alkoholmissbrukare (Evy Gunnarsson 1979), samt en rapport från Socialstyrelsen (Nils Fernow 1984). (Jag vill minnas att vi retade oss på den sistnämnda för att den var så beskäftig och pekpinnsaktig; visste hur det borde vara utan att reda på hur det var.) Nämnas bör också en utredning från Sekretariatet för framtidsstudier, rapporterad av Mårten Lagergren m fl (1982) *Tid för omsorg* som uttryckte en oro för omsorgen i framtidens välfärdsstat och pekade på nya vägar för att nå de gamla målen.

eller som *kvinnogöra*. Osynliggjort var det hur som helst i svensk socialvetenskap, och i synnerhet då akademiskt förankrad sådan.

Som Gunilla Bengtson (1985, s 114) påpekar hade man kommit lite längre i Norge. Där hade en grupp kvinnoforskare startat en seriös vetenskaplig diskussion kring begreppen omsorg och omsorgsarbete. En av de första diskussioner på detta tema jag fick tag på var en seminarierapport *Lønnet og lønnet omsorg* från 1979, där bl a Kari Wærness medverkade. (NAF, 1979)

En då nyfödd *kvinnovetenskaplig diskussion om omsorg* kom, utan tvekan, att påverka vår egen – och många andras – forskning om äldreomsorgen.¹³⁶ I den skandinaviska traditionen kom det avlönade omsorgsarbetet från början att stå i centrum för denna diskussion, medan den anglosaxiska länge fokuserade på (den patriarkala) familjen och den oavlönade omsorgen. Så småningom kom dock de olika omsorgsdiskurserna att mötas och influera varandra. (Se Szebehely 1995 och 1996. Jfr också Teppo Krögers kapitel i denna antologi.)

9.2.3 Sammanfattning: kunskapsläget i Sverige för två decennier sedan

Det fanns redan vid denna tid en hel del socialgerontologisk forskning om åldrandet ”i sig” och bl a kontroverser om olika (normativt impregnerade) perspektiv, betecknade aktivitets- respektive disengagementsteorin: var det bra för äldres välbefinnande att vara aktiva in i döden, eller mer funktionellt att stillsamt ”dra sig tillbaka”? Utanför dessa skilda perspektiv på hur gamla människor kan och bör leva i dagens samhälle, fanns det bl a en smal strimma av viktig och för oss stimulerande historisk forskning (med Birgitta Odén som förgrundsgestalt). Den historiska forskningen ställde ur omsorgsperspektiv relevanta frågor (Odén 1983), bl a om olika omsorgssystem genom tiderna och äldrevården som en politisk fråga. Naturligtvis fanns det viss annan forskning som såg till vård- och omsorgsdimensionen. Möjligen gjorde jag en orättvis karikatyr av den forsk-

¹³⁶ En parentes: Under en period stod i kvinnoforskningen, omsorg och omsorgsarbete, i fokus. Sedan har intresset i feministisk forskning, om vi ser till begreppen, vänt mot sin motsats: från kvinnors omsorg om andra till våld; våld mot kvinnor. Det är lite synd, tycker jag, om en definition av kvinnor som offer skymmer det storstilade och kompetenta i kvinnors liv och arbete. Det kvinnor gör och orkar är ju inte mindre starkt för att det utövats i underläge; varit inte bara osynliggjort, utan föraktat, nedvärderat.

ning som fanns vid tidigt 1980-tal då jag avvisade merparten av den som (för oss) ointressant:

- Äldre människor har bara intresserat vetenskapen som objekt för studier av förändringar i kroppsliga funktioner och studerats bara som bärare av olika sjukdomar, inte som bärare av livserfarenheter och kunskaper om vårt samhälle – inte ens om dess omsorgssystem;
- Lång livslängd har betraktats som ett välfärdsmått att skryta med i internationella jämförelser – samtidigt som äldres skröplighet och hjälpbehov betraktats som ett samhällsekonomiskt problem – inte som erfarenhet;

Det må verkligen hända att mer ingående studier av befintlig (internationell) forskning om åldrande och äldres situation skulle ha vederlagt dessa mina utsagor. Vad gäller då befintlig forskning om omsorg som praktik och välfärdsdimension är jag mer säker i den bedömning jag gjorde av läget för ett par decennier sedan:

- Kvinnors arbete är osynliggjort i vetenskapen, frågan om vad kvinnors omsorg och omsorgsarbete är och innebär har ingen intresserat sig för.
- Välfärdsforskningen har intresserat sig bara för pengar och fördelningssystem – inte för välfärdsdimensioner som vård och omsorg.
- Organisationsteoretiker har intresserat sig för effektiviserings- och rationaliseringsprinciper som är målrationella ur vinstsynpunkt i produktion som biltillverkning – men inte för vad som är adekvata organisationsprinciper i verksamheter som vård och omsorg.
- Moralfilosofier och andra har intresserat sig för etiska principer och moraliska handlingar i möten mellan fria, självständiga och oberoende individer, inte för tanke- och handlingsmönster som växer ur kvinnliga omsorgspraktiker där det ofta handlar om barn, sjuka och gamla.

Forskningsläget har nu förändrats radikalt. Låt oss ikläda oss en mindre subjektiv språkdräkt när vi lämnar de personliga tillbakablickarna och går över till vår andra uppgift: att karaktärisera den nordiska forskning som avsatt sig i akademiska avhandlingar inom samhällsvetenskap och humaniora.

9.3 Nordiska avhandlingar inom samhällsvetenskap och humaniora

Som redan påpekats och som framgår av boken i sin helhet utgör akademiska avhandlingar en mer eller mindre begränsad del av de nordiska ländernas samlade forskning om äldreomsorg, där en hel del forskning bedrivs utanför universiteten. Olikheter mellan länderna i forskningspolitik och akademiska traditioner har betydelse för om forskning resulterar i akademiska avhandlingar eller ej.

Allmänt kan, utifrån avhandlingsproduktionen inom samhällsvetenskap och humaniora, sägas att det går att urskilja en tradition som kan betecknas *omsorgsforskning*; en sammanhängande diskurs mellan forskare som är hemmahörande i olika discipliner och ämnen. Omsorgsforskningen är, till skillnad från t ex omvårdnadsforskningen (som drivs av sjuksköterskor) inte knuten till någon särskild profession eller praktik, även om mycket av forskningen uppmärksammat hemtjänsten, särskilt boende för äldre och anhörigas omsorg, den s k informella omsorgen.

Ser vi, allmänt, till den internationella och nordiska diskursen inom vad vi betecknar omsorgsforskning finner vi att frågan om vad omsorg är engagerat teoretiker och empiriker från flera olika discipliner. Forskningen rör sig mellan moralfilosofiska diskussioner om omsorg som begrepp och empiriska studier som omfattar vardagslivets möten och relationer, handlingar och förhållningssätt, (olika parter) erfarenheter; försök att fånga vad som är kvalitet i omsorgsarbete, vad som är adekvata kunskaper och kompetenser och hur de kan nås, förutsättningar för arbetstillfredsställelse och konsekvenser av olika sätt att organisera omsorgsarbete, socialpolitiska studier och jämförande välfärdsstatsforskning.

De avhandlingar som ingår i vår kartläggning rör sig över hela detta fält och kan därmed sägas ha utforskat frågor som för två decennier sedan var rena kunskapsluckor. Tidigare osynliga och utforskade vrår har blivit synliggjorda och försök har gjorts att förstå, och ibland förklara, hur det är och varför det blir som det blir i äldreomsorgens olika rum.

I likhet med forskningsöversikterna i övriga kapitel kommer vi att koncentrera oss på perioden 1995–2004, men vi vill först ta ett litet steg tillbaka. Då våra personliga tillbakablickar börjar under tidigt 1980-tal fanns det *inte någon* (av oss känd) samhällsvetenskaplig avhandling om äldreomsorg. Under perioden 1983–1994 räknar vi (i en frihandsteckning)

till sex avhandlingar om äldreomsorg i Sverige, en i Norge och två i Finland.

Först bland dessa tidiga akademiska avhandlingar kom Gerdt Sundströms (1983) som fokuserade informell äldreomsorg. Den lades, som första avhandling där, fram vid institutionen för socialt arbete i Stockholm. En avhandling som senare presenterades vid samma institution belyste äldre människors omsorgsbehov och omsorgssituation (Thoraeus Olsson 1991). I Linköping, vid Tema Hälso- och sjukvården i samhället, kom en avhandling som belyste synen på informell och formell hjälp (Lundh 1992). Två avhandlingar lades fram vid statsvetenskapliga institutionen i Lund 1993, den ena fokuserade etik i hemtjänsten (Gynnerstedt 1993), den andra mellanchefer, bl a i hemtjänsten (Schartau 1993). Vid institutionen för arbetsvetenskap i Luleå presenterades 1994 en avhandling om relationen mellan personal i hemtjänst och hemsjukvård (Berg 1994). Vid Sosiologisk Institutt i Bergen presenterades en avhandling om olika typer av äldreboende (Bjelland 1989). I Finland kom 1990 en engelskspråkig avhandling som fokuserade kvinnor och omsorg i välfärdsstaten (Simonen 1990) och en på finska om gerontologiskt socialt arbete (Koskinen 1994). (Se under rubriken ”Tidiga nordiska avhandlingar” i *Bilaga* med förteckning över avhandlingar.)

Därefter har takten i avhandlingsproduktionen ökat. Från 1995 till och med första halvåret 2004 har det inom samhällsvetenskaplig och humanistisk fakultet (humaniora/teologi) producerats 31 doktorsavhandlingar om äldreomsorg i Sverige, 12 i Finland (varav 2 på engelska, de övriga på finska), 6 i Norge och 5 i Danmark.¹³⁷ I Island finns ännu ingen som disputerat inom detta område, men forskning pågår och avhandlingar torde komma efter hand. Tabellen nedan visar avhandlingarnas nationella hemvist och ämnestillhörighet.

¹³⁷ Avhandlingarna finns förtecknade i *Bilaga*. Vi har bemödat oss om att få med alla avhandlingar som publicerats mellan 1995 och sommaren 2004, och beklagar om vi missat någon. Det ska noteras att vi begränsat oss till avhandlingar som fokuserar (formell och/eller informell) *omsorg* och således inte inkluderat t ex socialgerontologiska avhandlingar om åldrande eller äldres situation i samhället. En annan viktig avgränsning är att vi uteslutit avhandlingar som lagts fram vid medicinsk fakultet, även om de skrivits av samhällsvetare vilket inte är ovanligt, särskilt i Finland. Ett par svenska exempel är Lennart Johansson (1991) vars avhandling lades fram vid socialmedicinska institutionen i Uppsala och Gunilla Fahlström (1999) som disputerade vid samma institution.

Tabell 1. Nordiska avhandlingar om äldreomsorg inom samhällsvetenskap och humaniora, 1995 – juni 2004, fördelade på länder och ämne/disciplin

Ämne*	Sverige	Finland	Norge	Danmark	Totalt
Socialt arbete	11	5			16
Sociologi och socialpolitik	6	5	5	2	18
Psykologi	2	1	1	1	5
Pedagogik	3				3
Statsvetenskap	2			1	3
Företagsekonomi	2				2
Övrig samhällsvetenskap	2	1			3
Humaniora	3			1	4
Totalt	31	12	6	5	54

*I Sverige finns sedan 1979 det universitetsbaserade forskningsämnet socialt arbete, i Finland heter motsvarande ämne "socialpolitik och socialt arbete". När ämnet i Finland betecknas *endast* socialpolitik har vi fört avhandlingen till sociologi/socialpolitik. Socialpsykologi (i Finland) har förts till psykologi. Som "övrig samhällsvetenskap" har räknats: Hushållsvetenskap och Tema Kommunikation i Sverige och Human Geography i Finland. Humaniora avser i Sverige Etnologi, Orientaliska språk, Teologi och i Danmark Folkloristik.

Vi vill här återigen betona att avhandlingsproduktionen troligen säger mer om forskningspolitiken och -kulturen i de olika länderna än om kunskapsläget. Det är bara i Sverige och Finland som socialt arbete etablerats som universitetsämne och i dessa länder har det också (med olika ämnesanknytning) inrättats professurer med särskild inriktning mot äldre (social gerontologi) och äldreomsorg. Även i Island, som ännu inte finns med bland de avhandlingsproducerande länderna, har socialt arbete funnits som universitetsämne sedan 1980, och där finns även en lektorstjänst med inriktning mot äldre.

När det gäller ett "samhällsrelevant" forskningsområde som äldreomsorg finns det naturligtvis synnerlig anledning att fråga sig: vilken status, ställning och, framför allt, vilken frihet har forskningen? En intressant fråga är: blir det någon skillnad i kunskapsproduktionen beroende på om forskningen är "fri" i betydelsen akademisk eller myndighetsbeställd? Den frågan tillhör de som väcks av den komparativa ansatsen i denna kunskapsöversikt. Förhoppningsvis kommer någon att söka svar på den frågan.

Vi vill också betona att avgränsningen till enbart avhandlingar som lagts fram inom *samhällsvetenskaplig eller humanistisk fakultet* betyder att det mycket väl kan finnas relevant *kunskap* att hämta i avhandlingar inom andra discipliner /ämnen, t ex vårdvetenskap och samhällsmedicin (för exempel på det senare, se not 137 ovan). Men vi har (tacksamt!) accepterat givna avgränsningar för vårt försök att karaktärisera det senaste decenniets avhandlingar om äldreomsorg. Dock: lite olydighet tillåter

vi oss, genom att referera till en avhandling som inte har ”äldreomsorg” bland sina sökord, nämligen Agneta Hugemarks avhandling *Den fängslande marknaden* (1995).

Hugemarks avhandling är högst relevant för oss, då det fenomen hon studerar torde ha påtagliga konsekvenser inte minst för den välfärdssektor som vi intresserar oss för; äldrepolitiken, äldreomsorgens organisering, utformning och praktik. Hugemark fokuserar nationalekonomernas (framgångsrika) strategier för att erhålla expertstatus på välfärdsstatens effektivitet och organisation. Hon visar hur ”ekonomism” och en effektivitetsdiskurs i praktiken tagit över den tidigare välfärdsstatsdiskursen (som fortfarande, in på 1970-talet, handlade om hur olika välfärdsproblem skulle lösas). De ekonomiska experterna har omvandlat (den i många avseenden berättigade) kritiken mot den offentliga sektorn till en fråga om marknadsmässiga lösningar. Hugemark försöker komma åt de mekanismer, den osynliga hand, som tycks styra en utveckling inom äldreomsorgen, vars konsekvenser det bör vara vår uppgift som omsorgsforskare att belysa.

Till de frågor vi vill väcka hör denna: har den forskning vi ser dokumenterad i akademiska avhandlingar intresserat sig för att belysa *konsekvenser* av ”ekonomismens” intåg i välfärdspolitik, äldreomsorgens organisering och vardag, för gamla, anhöriga, personal? Och: i vad mån gör sig den kvinnovetenskapligt inspirerade ”omsorgsforskningen” hörd i polemik med andra sätt att se; andra paradig som t ex det (national-) ekonomiska eller medicinska?¹³⁸

Eftersom de svenska avhandlingarna är så jämförelsevis många karakteriserar vi dem för sig, för att därefter föra in avhandlingar från de övriga nordiska länderna.

9.4 Svenska akademiska avhandlingar 1995–2004

Det har varit en närmast explosionsartad utveckling vad gäller avhandlingar om äldreomsorg i Sverige. Under bara de senaste knappa 10 åren (från 1995) har det inom samhällsvetenskaplig /humanistisk fakultet, som

¹³⁸ För den ”ekonomism” som i form av nya organisationsmodeller tränger sig på praktiken torde det vara svårt att finna synliga vetenskapliga representanter och empiriskt grundat kunskapsunderlag, men de paradigmatiskt bestämda skillnaderna i världsbild finns ju.

nämnts, producerats drygt 30 avhandlingar som (helt eller delvis) fokuserar äldreomsorg (formell och informell).¹³⁹

Kartläggningen av den svenska avhandlingsproduktionen stannar på ytan, utan kvalitetsbedömningar eller försök att få grepp om resultat och slutsatser. Översikten är ett försök att ringa in avhandlingarnas inriktning; perspektiv och metoder. Vad har avhandlingsförfattarna gjort och hur? Resultat och slutsatser i många av de avhandlingar som ingår i vår översiktliga kartläggning behandlas utförligt i andra kapitel.

I kontrast till de dominerande kvalitativa metoderna i forskningen om äldreomsorg inleder jag karaktäriseringen av den svenska avhandlingsproduktionen med en kvantifierande ansats. Detta i förhoppningen att i förhållande till ett forskningsområde där jag personligen är involverad på olika sätt kan ett distanserande och anonymiserande anslag bidra till att jag vidgar blicken och ser lite mer än jag redan trodde mig veta. I ett avslutande avsnitt ”Milstolpar och nya perspektiv”, som söker urskilja huvudstråk i den svenska avhandlingsproduktionen, namnges emellertid författare och deras avhandlingar.

Inledningsvis refereras således inte till enskilda författare, men förteckningen av avhandlingar i *Bilaga* torde dock ge en hygglig uppfattning om deras inriktning och vilka aspekter de lägger särskild vikt vid.

9.4.1 Forskningsmiljöer

I Sverige är det (som framgår av Tabell 1 ovan) i ämnena socialt arbete och sociologi vi finner flest avhandlingar om äldreomsorg, detta främst i vid Lunds, Stockholms och Göteborgs universitet. Men spridningen på olika ämnen kan ändå sägas vara god, särskilt i början av perioden, med en förskjutning mot socialt arbete efter hand. (Detta gäller även om vi räknar in avhandlingar före 1995, se ovan.)

För att möjligen urskilja trender och förskjutning av fokus delas den studerade perioden in i tre intervall. Först i en uppföljning av Tabell 1 ovan.

Period 1. 1995-1997: Under dessa tre år kom det 11 avhandlingar, varav 3 i sociologi, och en i vardera socialt arbete, Tema Kommunika-

¹³⁹ Några har tillkommit efter sommaren 2004, då vi satte streck för vår kartläggning. Se *Bilaga*.

tion, företagsekonomi, statsvetenskap, pedagogik, etnologi, teologi och orientaliska språk (om japansk äldreomsorg).

Period 2. 1998-2000: Under denna period lades 8 avhandlingar fram, varav 4 i socialt arbete, 3 i sociologi och 1 i psykologi.

Period 3. 2001-2004: Under denna senaste period har 12 avhandlingar presenterats, varav 6 i socialt arbete, 2 i pedagogik (eller motsvarande), 1 vid Handelshögskola, 1 i statsvetenskap, 1 i psykologi och 1 i hushållsvetenskap.

I de flesta fall skulle det vara svårt att avgöra inom vilket ämne avhandlingarna producerats, om det inte framgick på försättsbladet. Metoder, perspektiv och teoretiska referensramar ligger nära varandra, och på några undantag när relaterar sig alla – mer eller mindre intimt – till den tidiga omsorgsdiskurs och begreppsapparat som vi (Kari och Rosmari) får se oss som delvis ansvariga för i sitt nordiska kontext.

Den helt dominerande *formen* är monografier på svenska. Under den första perioden är samtliga 11 avhandlingar monografier, varav en på engelska. Under den andra perioden har vi 6 monografier på svenska och 2 sammanläggningsavhandlingar, båda på engelska. Under den tredje perioden är 8 av 12 avhandlingar monografier på svenska, 3 är sammanläggningsavhandlingar varav en helt på engelska och två delvis på svenska, delvis på engelska. Av de totalt 5 sammanläggningsavhandlingarna har 3 lagts fram i socialt arbete och 2 i psykologi.

I det följande ges en bild av avhandlingsproduktionen utifrån följande frågor: Vilka *metoder* har kommit till bruk? Vilka *aktörer/informanter* har varit centrala i studien? Vilka *perspektiv* har valts eller vilken analysnivå? Vilka *teorier* har kommit till bruk? Hur kan avhandlingens *ambition/målsättning* beskrivas?

Gränserna flyter och att det är svårt att pressa in studierna i den ena eller andra fällan, men en kategoriseringssträvan kan vara värd ett försök.

9.4.2 Vilka metoder har använts?

En ”empiriskt grundad” indelning ger följande bild av metodansatserna:

- a) *jämförande studier med etnografisk ansats:* studier som omfattar flera olika ”fallstudier” (vanligen valda för att jämföra olika organisationsformer, kommuner el dyl) och olika datainsamlingsmetoder:

- observation (mer eller mindre deltagande), intervjuer eller samtal, ev också enkäter, dokumentstudier;
- b) *etnografiskt orienterade fallstudier*: studier som bygger på olika datainsamlingsmetoder (som ovan, bl a då observation) men utan (tydlig) ambition att jämföra olika villkor, organisationsformer och konsekvenser därav;
- c) tematiserade eller ”öppna” *intervjuer* och (huvudsakligen) *kvalitativ analys*;
- d) standardiserade intervjuer och/ eller enkäter och med inslag av *både kvantitativ och kvalitativ analys*;
- e) standardiserade intervjuer eller enkäter och offentlig statistik, med *kvantitativa data och statistisk analys* (variabelanalys) som dominerande inslag.

Tabell 2. Metoder för datainsamling och under de tre perioderna 1995–1997, 1998–2000 och 2001–2004.

Period:	1995-1997	1998-2000	2001-2004	
a) Jämförande etnogr. studier	3	3	1	7 kval
b) Etnogr. fallstudie	4	1	5	10 kval
c) Intervjuer	2	2	3	7 kval
d) Standardiserad intervju/ enkäter	2	1	1	4 kval+kvant
e) Enkäter, statistik		1	1	2 kvant (+kval inslag)
Övrigt (videosp. samtal)			1	1 kval
Summa	11	8	12	

kval= huvudsakligen kvalitativ analys, kvant = huvudsakligen kvantitativ analys/variabelanalys

Det är intressant att så många studier (drygt hälften) – i olika ämnen, från humaniora till företagsekonomi – har en etnografisk ansats. Forskare går ut som antropologer i denna sektor av vår egen nordiska välfärdsstat. Det är glädjande att denna vardag (som fascinerade oss för 20 år sedan, som en då okänd kontinent) blivit belyst ur olika vinklar. Men aningen bekymrande är det om forskare tar politiken och förändrade organisatoriska villkor *för givna*, och därmed drunknar i omsorgens märkliga vardag, där förvånansvärt mycket tycks fortgå med en kvinnokraft som inte sinat, men där villkoren fortlöpande förändras.

Det kan noteras att *jämförande* fältstudier var vanligast i början, vilket indikerar ett intresse för skiftande organisatoriska och andra *villkor* (t ex mellan organisationsmodeller, driftsformer, kommuner, arbetsledarskap,

arbetsplatskultur och olika socio-ekonomisk struktur i de områden där hjälptagarna finns).

9.4.3 Vilka aktörer fokuseras?

Flera aktörer kan ha huvudroller, möjligen en stark och synlig biroll i studierna. Följande parter kommer till tals/synliggörs i observationer, enkäter, intervjuer, osv: Gamla människor, hjälptagare, anhöriga, omsorgspersonal ”på golvet” (vårdbiträden, undersköterskor, sjuksköterskor), mellanchefer (arbetsledare och biståndsbedömare), högre tjänstemän och politiker – samt ”själva” politiken, via surveyundersökningar, dokument och offentlig statistik.¹⁴⁰

Tabell 3 beskriver vilka parter som *primärt* kommer till tals i intervjuer och enkäter eller synliggörs i studier av etnografisk karaktär.

Tabell 3. Avhandlingar som fokuserar en eller flera parter under de tre perioderna

Parter i fokus	1995-1997	1998-2000	2000-2004	Metodansats
Äldre			2	2 (intervju/enkät)
Anhöriga (inkl avlönade)	1	2	2	5 (varav 1 etno)
Både äldre och omsorgsgivare*	5	2	1	8 (varav 6 etno)
Omsorgspersonal (och arbl)	4	1	4	9 (varav 7 etno)
Mellanchefer**	1	2	2	5 (varav 3 etno)
Chefer, politiker, Politiken		1	1	2 (intervjuer, enkäter, statistik)

(Etno i högerspalten står för etnografisk ansats.)

*Bland avhandlingar som fokuserar både äldre hjälptagare och hjälpgivare har vi inkluderat två avhandlingar som också omfattar arbetsledare eller chefer och en som inkluderar anhöriga.

** Förutom dessa fem avhandlingar med direkt fokus på mellanchefer finns det ytterligare två där mellanchefer (arbetsledare och biståndshandläggare) har en framträdande roll, men som p g a sin huvudfråga placerats i kategorin ”högre chefer, politiker, politiken”.

Ska någon tendens utläsas så tycks de tidiga avhandlingarna oftare ha tagit mer av ett helhetsgrepp och inkluderat flera parter i sin belysning av olika omsorgsaspekter. Förhållandevis fler av de senare fokuserar en part, vanligen då omsorgspersonal (i något fall inkluderande närmaste arbetsledare) och några mellanchefer (arbetsledare eller biståndshandläggare). Högre chefer, politiker – eller politiken (som den avspeglar sig i dokument och statistik) är centrala i två avhandlingar (där de andra huvud-

¹⁴⁰ Fler parter skulle kunna vara av intresse för studier ur olika perspektiv, t ex konsulter, ekonomiska experter, inhyrda utvärderare och – förutom sjukvården – samarbetspartners utanför den studerade organisationen, som t ex frivilliga organisationer.

rollsinnehavarna är arbetsledare resp biståndsbedömare). Anhöriga (i ett fall avlönade anhörigvårdare) har huvudroll i fem avhandlingar och äldre själva endast i två.

9.4.4 Hembaserad eller institutionsbaserad omsorg?

Scenen är i de flesta fall den hembaserade omsorgen (dvs hemtjänst eller anhörigas omsorg).

Period 1. 6 av 11 avhandlingar belyser hemtjänsten och 2 fokuserar eller inkluderar anhörigomsorg (varav en också omfattar äldreboende). 3 avhandlingar rör sig vid särskilt boende (servicehus, gruppboende för dementa, sjukvård och sjukhem).

Period 2. En avhandling behandlar gruppboende för dementa. De övriga 7 belyser hembaserad omsorg, varav 2 också behandlar institutionsvård/särskilt boende.

Period 3. 9 av 12 avhandlingar belyser (främst) den hembaserade omsorgen, 2 studerar särskilt boende eller sjukhem, och 1 samspelet mellan hem- och institutionsbaserad omsorg.

9.4.5 Vilka perspektiv anläggs i analysen?

Med perspektiv avses här ungefär vad som ofta betecknas analysnivå: makro, meso, mikro. Det behöver dock inte handla om nivåer med strikta skiljelinjer emellan. (Jfr figur 1 ovan) Rörelsemöjligheter finns mellan olika perspektiv, i syfte att förstå eller förklara aspekter på den nivå som man primärt intresserar sig för, och som kan betecknas:

- a) *samhälle*: historiska och strukturella förhållanden och socialpolitiska förändringar (t ex välfärdsstatforskning);
- b) *organisation*: olika och förändrade sätt att organisera arbetet, nya modeller (som t ex åtskillnad biståndsbedömning och utförande, privatisering, marknadsiering, standardisering);
- c) *vardagsverklighet*: praktiken, social handling, mellanmänniskt samspel, människors möten och relationer;
- d) *individer* och deras subjektiva upplevelser eller t ex deras identitet, känslor, behov, kunskaper, kompetens, normer, värderingar, förhållningssätt.

Ambitionen att skapa tabeller, liksom indelningen i tre-årsperioder, överges här för ett lite mer svepande grepp (som i och för sig baserar sig på försök till fortsatta kategoriseringar i tabellform).

Det kan noteras att alla avhandlingar inkluderar eller berör offentlig äldreomsorg, även om den inte står i fokus. Under hela perioden finns, på några undantag när, *vardagen* i perspektivets centrum. Under den första perioden görs många utblickar ”uppåt” mot *organisationen* (och ett par mot staten och politiken) och dess betydelse för vardagens handlingar, möten, interaktion, lärande. Några riktar också (eller främst) blicken mot individers subjektiva upplevelser, behov, kompetenser, förhållningssätt, värderingar osv.

Märkligt nog glesnar det efter hand, i studier av offentlig omsorg, mellan försöken att förstå vardagen i *jämförande* studier som lyfter blicken till strukturella förhållanden och förändringar för att urskilja konsekvenser därav i den vardagliga praktiken. Medan välfärdspolitiken och äldreomsorgens organisation fortsatt genomgår förändringar tycks det nästan som om avhandlingsförfattare allt oftare tar de organisatoriska villkoren för givna i sina studier. Möjligen kan man skönja en tendens att mera fokusera på ”tekniker” (i vid mening!) än på möten och relationer (där hjälptagaren finns tydligt med i bilden). Vissa personalgrupper, deras arbete, kunskaper och förhållningssätt står i centrum.

Det ska emellertid noteras att alla avhandlingar inte rör sig (i varje fall inte primärt) i ”omsorgsfronten” eller dess omedelbara närhet (som arbetsledning), däribland några av de senare avhandlingarna som rör sig på makro-nivå. En placerar sig på ”ren” organisationsnivå och belyser hur nya organisationsmodeller sprids och fokuserar den nya yrkesrollen som biståndsbedömare. Två avhandlingar sätter sökarljuset på välfärdspolitiken (komparativt mellan kommuner eller länder) och en tredje studerar fördelning av hjälp och omsorg. Trenden i den svenska avhandlingsproduktionen kan därmed möjligen beskrivas så att (jämförande) studier som, från ingående beskrivningar av vardagen, i sin strävan att förstå och förklara aspekter av denna vardag, rör sig mot strukturella förhållanden, har blivit lite mer sällsynta, samtidigt som ”rena” makroperspektiv och socialpolitiska frågor börjat dyka upp (dvs belysningar där ”vardagen” och dess människor får vila lite i skuggan. Måhända en välbehövlig vila.)

9.4.6 Vetenskapliga traditioner och teoretiska perspektiv

Vad gäller målsättningen kan man skilja mellan olika ambitioner med rötter i olika vetenskapliga traditioner med målet a) att *förklara*, finna djupstrukturer och svara på frågan ”varför” och ”hur går det till”, när det blir som det blir; b) att *förstå*, beskriva och tolka och c) att *intervenera* eller ge rekommendationer till praktiken eller politiken. Den senare traditionen brukar förknippas med ”positivistiska”, kvantitativa metoder och sökande efter statistiska samband, med social ingenjörskonst och idag med sk evidensbaserad forskning. Vi finner inga representanter för den senare skolan i vårt avhandlingsmaterial, men väl normativa - rekommenderande ansatser från forskare som arbetar med rent kvalitativa metoder och analys, i några fall med inslag av intervention eller aktionsforskning. Å andra sidan kan ett par avhandlingar som arbetar med kvantitativa metoder och variabelanalys (t ex: vem får vad i välfärdsstaten?) betecknas som deskriptiva (och i hög grad ”synliggörande. Vi välkomnar detta – snarare beskrivande än pekpinneaktiga – sätt att använda kvantitativa metoder och statistisk analys.

De allra flesta avhandlingarna kan karaktäriseras som empiribaserade beskrivningar och analyser i syfte att synliggöra, tolka och förstå. Denna vokabulär används främst av forskare som arbetar kvalitativt, men även avhandlingar som bygger på kvantitativ analys kan, som redan antytts, betecknas som huvudsakligen deskriptiva då de visar på t ex ojämlikhet mellan könen, gifta och ensamstående, sociala skikt – eller kommuner. Man kan, med ”hårda data” visa att ojämlikhet och orättvisor föreligger, men svårigen (med enbart variabelanalys) förklara ”varför” eller påvisa de mekanismer som leder dit. De avhandlingar som närmar sig förklaringar (även om författarna gärna uttrycker sina ambitioner mer anspråkslöst) är några som dels gör teoriimpregnerade analyser, dels rör sig mellan olika ”nivåer” (för att försöka begripa vardagen utifrån antingen strukturella eller socialpsykologiska/psykologiska förståelseramar) – och som gärna använder sig av olika metoder (och inte är slaviskt bundna till t ex antingen kvalitativa eller kvantitativa metoder). Främst inomvetenskapliga målsättningar, som att pröva och utveckla teori, är inte framträdande i vår avhandlingskollektion, men förekommer.

Hur används då teori? Utifrån de avhandlingar vi här har i vår hand kan några olika användningssätt urskiljas. De två nedan förstnämnda är vanligast – och svåra att dra någon klar skiljelinje emellan.

Teorier och tidigare forskning kan användas som *referensram*, där man placerar in sig i en vetenskaplig diskurs och söker finna sin egen nisch, men arbetar empiristyr (ibland inspirerat av Grounded Theory-modellen) för att sortera och tematisera sitt material. Den empiribaserade analysen (berättelsens struktur och teman) utgör så att säga det teoretiska resultatet, även om man på vägen tar viss hjälp av befintliga teoretiska begrepp i sin tolkning.

Andra använder teorier och begreppsapparater (en eller flera) som mer genomsyrande *redskap* i sin framställning och analys, det teoretiska perspektivet är så att säga med i skapandet av kunskapsobjektet. Teorierna blir tydliga ”glasögon” som avgör vad man ser och inte ser. Teorier kan fungera som redskap att se ”världen” på ett nytt sätt (att lyfta blicken från det för givet tagna) – och naturligtvis, som delvis förblindande, insnävande i förhållande till den verklighet som studeras.

Man kan också strikt *tillämpa* en viss teori, från början till slut. Den teoretiska begreppsapparaten blir då mer styrande och mera av mall för analysen än som perspektiv att betrakta den studerade verkligheten ur. En annan variant är att *pröva* (kritiskt och i syfte att utveckla) en viss teori.

Den klart vanligaste *referensramen* är vad vi betecknar omsorgsforskning och -teori, där ett kvinnovetenskapligt perspektiv följer med begreppsapparaten. Social interaktionism (med referenser till Goffman, Berger & Luckman, Blumer m fl) presenteras ofta som det teoretiska perspektiv man ”bekänner sig till”. I några fall relaterar man sig till konstruktivistisk teori, och i något till handlingsfilosofi (Bourdieu) respektive fenomenologisk-hermeneutisk teori (Ricoeur). Lite mer handfasta *redskap* hämtas ibland från arbetslivspsykologi och -sociologi, organisations-teori, professionsteori, moralfilosofi, feministisk teori och genusteori, psykodynamisk teori, kunskapsteori och teorier om lärande. Velfärdsstatsteori (bl a med referens till Esping-Andersen) förekommer som referenspunkt i några avhandlingar men är central endast i en. Direkt *tillämpning* av en viss teori finner vi i ett par avhandlingar, den ena genomför en livsformsanalys (enligt Højrup), den andra tillämpar verksamhetsteori (med rötter hos Vygotski) och den uttalade ambitionen att kritiskt *pröva* och utveckla en viss teori (komparativ velfärdsstatsteori) finner vi i en avhandling, där dock äldreomsorgen utgör ett mindre inslag.

9.4.7 Milstolpar och nya perspektiv i svenska avhandlingar

Det må vara dags att lämna den heltäckande och anonymiserade framställningen och att snudda vid den svåra frågan: vilken ny kunskap har tillförts? Under ett uppdrag som detta har naturligtvis (för den som varit med ett tag) ibland tanken funnits: OK, gediget arbete, men: detta visste vi ju redan! Men det vore ju, å andra sidan, konstigt om inte spåren korsade varandra inom ett forskningsområde som plötsligt kommit att engagera ganska många forskare. Att de gör så är väl vad som utmärker att det finns en sammanhållen diskurs och en förutsättning för ackumulerad kunskap.

Några avhandlingar kan ha varit stilbildande och bidragit till fortsatt och fördjupat kunskapssökande, med (ungefär) samma kunskapsobjekt i sikte. Detta gäller flera avhandlingar där den offentliga omsorgen står i centrum och där det helt uppenbart finns en vardag som fascinerat många forskare! Ny och/eller fördjupad kunskap kan då ha skapats genom att man arbetat ur olika teoretiska och analytiska perspektiv eller genom att man uppmärksammat förut osedda aspekter i den studerade verkligheten.

Flera av de tidiga avhandlingsförfattarna hade ett etnografiskt anslag, däribland Magnus Öhlander (1996) som i avhandlingen *Skör verklighet* gav en nära skildring av vardagen vid ett demensboende. Tendensen att använda etnografiska ansatser har hållit i sig genom åren.

I den första kullen av avhandlingar är det en som fått särskilt stort inflytande, nämligen Marta Szebehelys (1995) *Vardagens organisering. Om vårdbiträden och gamla i hemtjänsten*. Betydelsen av den avhandlingen visar sig bl a i att den nog är den enda som citeras/refereras till i nästan alla senare avhandlingar, även de som rör sig utanför det fält Szebehely hade i centrum. Flera senare avhandlingar har liknande infallsvinklar och metodologiska ansatser: de ger verkligt ingående insyn i det avlönade omsorgsarbetets vardag, baserar sig på bl a deltagande observation, och gör jämförelser mellan olika organisatoriska, institutionella eller kommunala förhållanden, men har olika teoretiska perspektiv och analytiska infallsvinklar (t ex sociologiska, kunskapsteoretiska, moralfilosofiska, socialpsykologiska och psykodynamiska). Några exempel: Ingela Wahlgren (1996), som i sin studie *Vem tröstar Ruth?* inkluderar nya driftsformer (bl a privata bolag och kooperativ), för i analysen in kunskapsteori, uppmärksammar praxiskunskapen och frågan om förutsättningar för lärande i och ur praktiken (detta i likhet med t ex en senare

avhandling om hemtjänsten, Christina Drugge 2003: *Omsorgsinriktat lärande*). Agneta Franssén (1997) vars avhandling heter *Omsorg i tanke och handling*, för i analysen in relationen mellan kvinnors lönearbete i vården och deras oavlönade omsorg i familjen. Ingrid Nilsson Motevasel (2000) jämför i avhandlingen *Män, kvinnor & omsorg* omsorgshandlingar i manliga och kvinnliga yrken och för i analysen in både feministiska moralfilosofiska perspektiv och traditionella sådana, där kön inte beaktas. Några studier som också de arbetar med etnografiska och jämförande ansats för bl a in psykologiska och socialpsykologiska tolkningsramar. Nämnas kan här en studie av demensboenden, Ulla Melin Emilsson (1998) *Vardag i olika världar* och två studier av hemtjänsten, Wanja Astvik (2003) *Relationer som arbete* samt Bengt Ingvad (2003) *Omsorg och relationer*. Ylva Mattson Sydner (2002) riktar i *Den maktlösa måltiden* blicken mot en i forskningen tidigare försummad aspekt av ”omsorgens vardag”, nämligen maten och måltiden och på personalens värden och värderingar i det sammanhanget.

Gemensamt för de här nämnda avhandlingarna är inte bara den metodologiska ansatsen och fokus på vardagspraktiken utan också att de söker svar på frågan vad som är god omsorg (och/eller arbetstillfredsställelse) och hur (t ex de organisatoriska, kompetens-, personlighets- eller värderingsmässiga) förutsättningarna ser ut. Detta senare gäller i hög grad också Gunilla Silfverberg (1996) som i avhandlingen *Att vara god eller göra rätt* för in klassisk dygdeetik i en (intervju-)studie av hemtjänstens vardagspraktik.

I dessa studier aktualiseras således frågor som: kräver god omsorg en särskild *rationalitet* (en omsorgsrationalitet som är uttryck för ett annat slags tankemönster än de som vanligen härskar på planerande och administrativ nivå), *kunskap* som snarare är skapad ur praktiken och erfarenheten än i skolkänken, och en *moral* som har betecknats ”omsorgs- eller ansvarsmoral” i kontrast till principstyrd rättvisemoral – eller dygdeetik snarare än regeletik? Och: vilka organisatoriska och *andra villkor och förutsättningar* krävs i så fall?

Har då den kunskap som alstras ur den omsorgsforskning som har vardagen i fokus och belyser konsekvenser av olika sätt att organisera arbetet trängt in i de tankemodeller som styr på organisatorisk och beslutsfattande nivå? Staffan Blombergs avhandling från 2004, *Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen*, som i en

studie av sex kommuner belyser argument och beslutsprocesser bakom införandet (och spridningen av) av nya (NPM-inspirerade) organisationsmodeller indikerar att så *inte* är fallet.

Bland avhandlingar som har andra fokus än de ovan nämnda kan nämnas de som har ett *socialpolitiskt perspektiv* och/eller väcker sådana frågor. Gun-Britt Trydegård (2000) gör så i *Tradition, change and variation* där hon jämför ”välfärdskommuner” och finner en påtaglig ojämlikhet beroende på vilken hemkommun de gamla har. Hon intresserar sig också för mellancheferns historia och yrkesrollens förändring (detta i likhet med flera andra avhandlingsförfattare: Elvi Richard 1997, Monica Nordström 1998, Kristina Westerberg, 2000, Ulla Hellström Muhli 2003 och Staffan Blomberg 2004). Trydegård är också en av de få som presenterar en avhandling helt på engelska och som i likhet med Kristina Larsson (2004) i avhandlingen *According to Need?* arbetar huvudsakligen med statistisk analys. Den senare i en studie av faktorer (kön, utbildning, sociala nätverk osv) som förutsäger vilka olika typer av (formell och informell) hjälp gamla människor får.

Anhöriga har kommit med i bilden efter hand. Marianne Winqvist (1999) tillämpar i avhandlingen *Vuxna barn med hjälpbehövande* konsekvent en viss teori (livsformsanalys) i en undersökning av olika, klassbundna förhållningssätt i hjälp till gamla föräldrar. Ann-Britt Mossberg Sand (2000) belyser i *Ansvar, kärlek och försörjning* den särskilda problematiken i att vara anställd som anhörigvårdare. Emilia Forsell (2004) fokuserar i *Skyddandets förnuft* hjälpgivande anhöriga till äldre invandrade. Anna Whitaker (2004) gör i avhandlingen *Livets sista boning* både det ovanliga att följa med anhöriga över tröskeln till en institution och att låta döden bli synlig.

Till de fenomen som inte tidigare särskilt uppmärksammats men så småningom blivit belysta hör således måltiden och döden.

9.4.8 Kön/genus, klass och etnicitet

I den mån avhandlingarna nära relaterar sig till den tradition vi betecknar omsorgsforskning så finns ett inbyggt perspektiv på omsorg och omsorgsarbete som i första hand en kvinnlig arena – om än inte som kvinnospecifika tanke- och handlingsmönster. (Viss polemik har förekommit på den punkten och kring det kvinnovetenskapliga omsorgsbegreppet, men inte

särskilt mycket i avhandlingarna.) Mera sällsynt är det med nyare feministisk teoribildning och genusperspektiv i den meningen att man tar upp konstruktivistiska teorier, men det förekommer i åtminstone tre avhandlingar. En avhandling tar upp omsorgsarbetsdelningen mellan könen och en frågan om vilken hjälp som män och kvinnor får. Allmänt kan nog sägas att de flesta avhandlingar explicit eller implicit förhåller sig till könsaspekten. Man kunde förväntat (och önskat) sig lite mer av kontroverser kring frågor som har med begreppen kön/genus och själva (det kvinnovetenskapliga) omsorgsbegreppet att göra, vilket kanske skulle befrämjat en teori- och begreppsutveckling.

Det kan i sammanhanget noteras att 24 av avhandlingarna skrivits av kvinnor, 7 av män.

Ett klassperspektiv genomsyrar analysen i en avhandling (Winqvists studie om vuxna barns hjälp till sina föräldrar), och beaktas i några, t ex då frågan om makt-eller statusrelationen mellan hjälpgivare och hjälpmottagare berörs. Men klassfrågan är märkligt osynlig, trots socialpolitiska och organisatoriska förändringar som kan antas aktualisera frågor om klassbundna konsekvenser.

En av de ovan nämnda avhandlingarna fokuserar anhängare till äldre invandrare (Forsell 2004). Erik Olssons tidiga avhandling *Delad gemenskap* (1995) belyser det sociala livet vid ett multietniskt servicehus och Welat Songur prövar – bl a utifrån intervjuer med äldre invandrare – i *Välfärdsstaten, sociala rättigheter och invandrares maktresurser* (2002) att utveckla komparativ välfärdsstatsteori. I övrigt är etnicitet en mer osynlig aspekt än klass, och i synnerhet kön. Trots att allt fler invandrare blir gamla och att den offentliga omsorgen blir allt mer beroende av personal med invandrarbakgrund lyser etnicitet (såväl personalens som de gamlas) med sin frånvaro som en dimension i studier av den ”vanliga” omsorgen.

9.4.9 Kunskapsluckor idag?

Ser vi till den svenska avhandlingsproduktionen kan, förutom ovan antydda, några perspektiv betecknas som föga belysta eller som ”kunskapsluckor”.

Avhandlingarna ger inte mycket kunskap om vad som kommit att kallas ”welfare-mix”; studier som utifrån omsorgsbehoven ger en helhetsbe-

lysning av vem som hjälper med vad eller som undersöker samarbetet och relationen mellan olika hjälpgivare (t ex hemtjänst, sjukvård, anhöriga och andra närstående, frivilligorganisationer). Samarbete mellan olika vård- och omsorgsgivare är dock i någon mån belyst vad gäller hemtjänst- och sjukvårdspersonal. (Se Berg 1994, Forsgårde & Westman 2002, Lindberg 2002.)

Vad som också månne förvåna är att det är så pass glest mellan tydliga socialpolitiska perspektiv under en period då välfärdsstaten genomlever stora förändringar. Med referens till Agneta Hugemarks avhandling (1995) om ekonomismens inträde i välfärdsdiskursen, ställdes inledningsvis frågan om huruvida omsorgsforskningen för en fortlöpande ”extern polemik” mot andra (paradigmatiska) sätt att se (i vetenskap, politik och praktik) och huruvida omsorgsforskningen belyser konsekvenser därav i omsorgens vardag.

Den omsorgsforskning som startade under tidigt 1980-tal (i Norge och Sverige och lite senare på ett mer socialpolitiskt plan i Finland) kan till dels sägas ha fötts ur en kontrovers med rådande paradigmer i vetenskapen och med ”manlig” rationalitet i administrativt tänkande. Den kontroversen förblir, via teoretiska referensramar och begrepp, väl synlig i många av de här behandlade svenska avhandlingarna, men uppmärksamheten på omsorgens *förändrade villkor* och frågor om konsekvenserna därav var tydligast i några av de tidiga avhandlingarna.

9.5 Norska og danske avhandlingar 1995–2004

9.5.1 Norske avhandlingar

Britt Slagsvold (1995) *Mål og mening Om å måle kvalitet i aldersinstitusjoner*, er et gedigent forskningsarbeid som gjennom tre ulike tilnærminger – reanalysering av egne empiriske data som lå til grunn for en tidligere kvalitetsstudie hun hadde ledet, gjennomgang av forskningslitteraturen om institusjonskvalitet og en sammenholding av de empiriske målene med de teoretiske begreper de var ment å måle – analyserer validiteten av standardiserte kvalitetsindikatorer som er sterkt etterspurt og har fått økende utbredelse innenfor offentlig omsorg i de senere år. Den grunnleggende innsikten som dette arbeidet gir om at problemene med å

måle slik kvalitet ikke er metodiske, men er å finne i selve fenomenet institusjonskvalitet (eller omsorgskvalitet) burde være egnet til å skape grunnleggende skepsis til hensiktmessigheten av mange av de organisatoriske reformer som "New public management" ideologien har lagt opp. Så har likevel ikke skjedd. "New public management" ideologer leser antagelig ikke, eller behøver i hvert fall ikke forholde seg til de innsikter som den kvalitativt orienterte omsorgsforskningen bidrar med.

Lise Widding Isaksen (1996) *Den tabubelagte kroppen. Kropp, kjønn og tabuer i dagens omsorgsarbeid* er en sammenlegningsavhandling der feltarbeid i et trygdeboligmiljø, analyse av et arkivmateriale over pleiepasienter som venter på institusjonsplass og kvalitative intervjuer med døtre som hadde omsorg for noen av de eldre pleiepasientene på denne lista, utgjør det empiriske grunnlaget for en meget original avhandling om flere ulike sider av det kroppsne og smussrelaterte omsorgsarbeidet som utgjør en så vesentlig del av kvinners arbeid. Avhandlingen belyser hvordan smuss- og tabudefinering av omsorgsarbeideres arbeidsoppgaver er en mekanisme som motvirker synliggjøring og oppgradering av dette kvinnearbeidet. Avhandlingen argumenterer godt for relevansen av forskning som kan belyse hvordan skam og tabu oppleves i ulike former for omsorgsarbeid, men viser samtidig hvor vanskelig det kan være å få gjennomslag for slik forskning.

Karen Christensen (1997) *Omsorg og arbejde. En sociologisk studie af endringer i den hjemmehusede omsorg* er det forfatteren betegner som en empirinær studie som gir grunnleggende innsikt hvordan de profesjonaliserings- og institusjonaliseringsprosesser som har forgått gjennom 1990-tallet har innskrenket mulighetene for at det kan ytes god omsorg i den norske offentlige hjemmehusede omsorgen. Samtidig påvises det hvordan de ansatte setter seg imot disse innskrenkningene gjennom to motprosesser som gis betegnelsene "motprofesjonalisering" og "motinstitusjonalisering." Det er disse usynlige motprosessene som hittil har sikret at omsorgen ikke blir borte, men som vi på lengre sikt ikke kan regne med vil være sterke nok til å opprettholde denne kvaliteten under de raske organisasjonsendringer som nå foregår. Avhandlingen er basert på deltakende observasjon og intervjuer med arbeidstakere og klienter, i tillegg til spørreskjemaundersøkelser blant arbeidstakere.

Susan Lingsom (1997) *The Substitution Issue. Care policies and their consequences for family care* er en solid og grundig sosiologisk avhand-

ling i sin sjanger. Avhandlingen er basert på multivariate analyser av data fra levekårsurveys fra årene 1973, 1980, 1983, 1987, 1991, 1995 og time use surveys fra 1980 og 1990 for å analysere i hvilken grad offentlige omsorgstjenester har redusert familiens eldreomsorgsforpliktelser og om de senere års nedgang i omfanget av offentlig omsorg har ført til økt omsorgsansvar for familien. Den generelle konklusjonen er at "the volume of family care has remained remarkably stable over time" og at "family care appears to be more robust and more independent of care policies than commonly assumed".

Tor Inge Romøren (2001) *Metusalems søsken* er basert på en nesten 20-års longitudinell studie av en kohort 80-åringer i en norsk småby, der forfatteren som er lege og sosiolog har analysert forløpet av funksjonstap, uformell omsorg og tjenestebruk. Undersøkelsen har basert sin utforming og sine problemstillinger på livsløpsforskningen og konsentrerer seg om det som er blitt kalt "den fjerde alderen". Den diskuterer hvilke konsekvenser denne undersøkelsen burde kunne få for omsorgspolitik og planlegging av tjenester, ved å korrigere for dominerende bilder av hva eldreomsorg handler om og ved å kunne erstatte et statisk bilde med et bilde av en mer dynamisk prosess.

Heidi Gautun (2003) *Økt individualisering og omsorgsrelasjoner i familien. Omsorgsmønstre mellom middelaldrende kvinner og menn og deres gamle foreldre*. Avhandlingen baserer seg på statistiske analyser av data fra en surveyundersøkelse av et nasjonalt utvalg av menn og kvinner født i 1946 for å si noe om i hvilken grad og hvordan økt individualisering har ført til endring i omsorgsmønstre mellom middelaldrende barn og deres gamle foreldre. En hovedkonklusjon er at det er for tidlig å svare på om økt individualisering fører til endringer i disse relasjonene, ettersom 1946-generasjonen kan sies å være formet av det samfunnet de vokste opp i 1940-, 50-, og 60-tallet, som var preget av kollektivt samhold med liten vekt på individet. Studien svekker forestillingen om at individualiseringsbølgen har slått inn over den middelaldrende og eldre del av befolkningen og synliggjør at grunnleggende verdier skapes i barn- og ungdomsårene.

9.5.2 Danske avhandlinger

Christine E. Swane (1996) *Hverdagen med demens Billeddannelser og hverdagserfaringer i kulturgerontologisk perspektiv*. Avhandlingen er basert på kvalitative intervjuer med 5 demenslidende, 10 familiemedlemmer og 23 fagfolk, feltarbeid samt en kulturanalyse av demensbegrepets historiske utvikling som samfundsmessig og medisinsk kategori. Utviklingen av omsorgstilbud til mennesker med demens analyseres i relasjon til internasjonale utviklingstendenser. Det presenteres seks hverdags historier som er konstruert på bakgrunn av seks av disse intervjuene (to personer med demens, to familiemedlemmer, to fagfolk). Avhandlingen skiller seg fra de dominerende medisinske avhandlinger på området ved at den synliggjør at demens ikke nødvendigvis innebærer et totalt menneskelig forfall, og ved at den gir de demente en egen stemme

Mads Greve Haaning (2001) *Familiers omsorg for hjemmeboende ældre demensramte. En kvalitativ intervensjonsundersøkelse*. Studiepopulasjonen er dels 26 familier, hvor et familiemedlem er diagnostisert dement i forbindelse med en befolkningsundersøkelse i en bydel i København; dels 35 omsorgsgivende familiemedlemmer til demensramte, som hadde akutt bruk for hjelp, henvist fra hospitalsavdelinger i hovedstadsområdet. Deltakerne blev tilbudt helhetsorientert hjelp som ble ivarettatt i et samarbeid mellom psykolog og sygepleier. Avhandlingen belyser hjelpetilbud og gir en analyse av dyptgående viten om demensramte familiers problemstillinger. Resultatene omfatter i alt 17 familier fra den første gruppe samt 11 omsorgsgivere fra den andre gruppen og er fremstillet i form av en case og en del vignetter. Materialet er kategorisert i forhold til gjensidighet/manglende gjensidighet i forholdet mellom omsorgsgiver og omsorgsmottaker, samt i forhold til omsorgsgivernes emosjonelle holdning til og betingelser for å gi omsorg.

Myra Lewinter (1999) *Spreading the burden of gratitude. Elderly between family and state*. Avhandlingen er basert på kvalitative intervjuer av det forfatteren kaller "omsorgstriader" som består av hjemmehjelpsmottaker, hennes hjemmehjelper og familiemedlemmer som yter omsorg. I alt ble 167 personer intervjuet. Ved å gå noe videre inn i begreper som gjensidighet, individets egenverd, integritet og individuell uavhengighet, utvides vår teoretiske forståelse av eldreomsorg i den skandinaviske velferdsstaten. Hovedargumentet i avhandlingen er at strukturen i den danske velferdsstaten hva angår hjemmehjelpen for eldre har den virkningen

at den takknemlighetsbyrden eldre mennesker føler på grunn av sin avhengighet av hjelp fra andre, blir fordelt mellom familien og staten. Dermed mildnes denne byrden. Ved at den eldre står i direkte kontakt både med hjemmehjelpen og familien, som bare har en indirekte relasjon seg imellom, kan den eldre beholde noe makt over omsorgssituasjonen og dette igjen styrker opplevelsen av egenverd og integritet. Hun konkluderer at det "bottom-up" syn på hjemmehjelpen som hennes informanter formidler står i sterk kontrast til "top-down" synet hos administratorer og politikere. Den "mekanistiske holdning til hele plejeområdet" som disse har, synes å bli stadig mer gjennomtrengende. Dermed er det stor risiko for at det enestående ved strukturen av den danske hjemmehjelpen vil bli ødelagt, og at resultatet kan bli en økende belastning på familier og svekking av eldres muligheter for bevare egenverd.

Hanne Marlene Dahl (2000) *Fra kitler til eget tøj. Diskurser om professionalisme, omsorg og køn*. Tittelen sier mye om hva avhandlingen handler om. De første 160 sidene brukes til å drøfte forutsetningene for analysen, og deretter får vi en analyse av den politisk-administrativ diskurs på nasjonalt nivå, (lover, offentlige utredninger og folketingsdebatter er det viktigste datamaterialet), av hvordan oppfatningen av omsorgsmessige behov skifter i perioden 1943–95. Dahl argumenterer for valget av diskursanalyse ut fra at hun anser at det er oppstått en ny styringsform som erstatter tvang og økonomiske midler med en idemessig rammestyring. Hun får fram hvordan en omfattende tekstproduksjon på politisk administrativt nivå har økt kontroll- og styringsmulighetene i hjemmehjelpstjenesten, men fordi hun begrenser sin analyse til dette overordnede nivået, sier avhandlingen ingen ting om i hvilken grad den politisk-administrative diskurs har blitt sterkere integrert i hjemmehjelpenes praksis.

Tine Rostgaard (2004). *With due care? Social care for the young and the old across Europe* Avhandlingen er en diskusjon og sammenligning av omsorgsmodeller i flere europeiske land med utgangspunkt i hva som er best ut fra likestilling mellom menn og kvinner på arbeidsmarkedet og med bruk av velkjent litteratur. Avhandlingen diskuterer både barneomsorg og eldreomsorg, men fokuserer mest barneomsorgen. Metodisk sett baserer den seg på analyser av statistiske data fra levekårsundersøkelser og intervjuer med forskere og offentlige byråkrater i hvert land. For Norge, Sverige og Danmark diskuteres forholdet mellom uformell omsorg og

bruk av offentliga hemmetjänster. I konklusionen er det bare disse tre land som diskuteres under headingen Changing paradigms of care? – og svaret er at de senere års reformer gir ikke noe entydig bilde av utviklingen.

9.6 Finska avhandlingar och forskningsmiljöer

I Finland har det sedan mitten av 1980-talet funnits forskargrupper inom det samhällsvetenskapliga området, som i olika grad ägnat sin forskning åt omsorgsfrågor i stort och äldreomsorgen som en viktig del av omsorgen. En sådan forskargrupp arbetade med projektet ”Genussystemet i välfärdsstaten”, som leddes av professor Liisa Rantalaiho från universitetet i Tammerfors och universitetslektor Raija Julkunen från universitet i Jyväskylä. Projektet organiserades och finansierades delvis av Finlands Akademi, och var uppbyggt som ett ”löst nätverk” av kvinnliga doktorander från samhällsvetenskaplig fakultet vid olika universitet, de flesta inom socialpolitik och socialt arbete. Deras teoretiska perspektiv hämtades huvudsakligen från anglosaxisk feministisk forskning (i Storbritannien, USA och Kanada) med dess kritik mot den könsblinda välfärdsstatsforskningen, men de var också inspirerade av Kari Wærness’ forskning. Flera doktorsavhandlingar från projektet fokuserade på kvinnor som välfärdens aktörer: arbetare och konstruktörer men också klienter. Forskningen var policy-orienterad och koncentrerade sig på vissa perioder i den politiska och socialpolitiska historien i Finland.

Leila Simonen tillhörde detta nätverk och hennes doktorsavhandling *“Contradictions of the Welfare State, Women and Caring. Municipal Homemaking in Finland”* (1990) var den första finska avhandling som fokuserade på omsorg som kvinnoarbete. Simonen använde sig av feministiska teorier i sin avhandling och studerade den kommunala hemhjälpen och hemvårdarinneverksamheten och dess rötter, uppbyggnad och förändringar från 1920-talet och framåt. Rötterna fanns inom frivilligorganisationernas stöd till fattiga familjer och husmödrar och målsättningen var till en början befolknings- och familjepolitisk. En av de viktigaste förändringarna (vid sidan av att ansvaret överflyttades från frivilligorganisationerna till kommunerna) var förändringen av målgrupp för verksamheten. Äldreomsorgen kom stegvis in i verksamheten och blev så småningom den största delen i form av den kommunala hemtjänsten.

Jag, Silva Tedre, var en annan av medlemmarna i detta nätverk. Mitt forskningsintresse har varit de kulturella koderna i hemtjänsten till äldre, och jag studerade i min licentiatavhandling (Tedre 1993) mötet i hemtjänsten mellan kvinnor, som båda var experter på att sköta ett hem – hjälpmottagaren och hemhjälparen. Teoretiskt knöt jag an till idéer från kvinnoforskningen i Storbritannien, som fokuserade på familjeomsorg om de äldre, och från den skandinaviska omsorgsforskningen med namn som Kari Wærness, Ritva Gough, Lise Widding Isaksen och Rosmari Eliasson. I min doktorsavhandling 'Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä' (The Unspoken Contracts in Social Care, Tedre 1999) har jag fördjupat mig teoretiskt i samma tema. Jag hävdar där att man för att förstå hemtjänstens osynlighet i socialpolitiken och dess förändringar måste ta in både "hem" och "kropp" i analysen.

Också Anneli Anttonen tillhörde det ovan nämnda nätverket. Hon utvecklade i sin avhandling 'Feminismi ja sosiaalipolitiikka' (Feminismen och socialpolitiken, Anttonen 1997) en teoretisk referensram för forskning om omsorg och omsorgsrelationer i socialpolitiska sammanhang. Hennes avhandling är baserad på teoretiska diskussioner och begrepp och undersöker hur omsorg och reproduktion konstrueras i feministisk och socialpolitisk teoribildning.

Under första delen av 1990-talet ledde professor Jorma Sipilä vid Tammerfors universitet ett forskningsprojekt som utmanade den traditionella synen på de offentliga omsorgstjänsterna. I projektet lyfte man fram att det vid sidan av "socialförsäkringsstaten" också fanns en stark "social servicestat" eller "omsorgsstat", som tidigare förbisetts i den socialpolitiska forskningen, såväl teoretiskt som empiriskt. Två doktorsavhandlingar om hur omsorgstjänsterna blev en viktig del av den finska socialpolitiken skrevs inom projektets ram. I Pirkko-Liisa Rauhalas avhandling (1996) bestod empirin av lagar, kommittébetänkanden och andra politiska dokument från 1940 och framåt. Här utgjorde förändringarna av och utvecklingen inom äldreomsorgen en av forskningsfrågorna tillsammans med utvecklingen inom barnomsorgen. Teppo Krögers (1997) avhandling fokuserade på samspelet mellan lokala och centrala myndigheter under den sociala servicens och omsorgens uppbyggnadstid i Finland – och återigen – service och omsorg *både* för äldre människor och för barn. Avhandlingen är historiskt orienterad, och introducerar begreppet "väl-

färdskommuner” (welfare municipalities) i den socialpolitiska forskningen.

Forskare från denna grupp har senare ägnat sig åt ett flertal internationellt jämförande studier inom det sociala service-/omsorgsområdet (se t ex Sipilä 1997; Anttonen, Baldock & Sipilä 2003; Kröger & Sipilä 2005). I alla dessa projekt har man tagit ett helhetsgrepp på omsorgstjänsterna i den meningen att inte bara äldreomsorgen utan också barnomsorgen ingår. Också Mikko Kauttos avhandling (2001) behandlade den sociala servicen/omsorgen ur ett komparativt perspektiv, även om hans huvudfokus var förändringsprocesser i allmänhet i den nordiska välfärdsstaten. Sammantaget kan sägas, att det komparativa perspektivet har spelat en viktig roll i den finska forskningen om omsorgstjänsterna. En anledning till detta kan vara EU-medlemskapet, en annan ett allmänt intresse för jämförande välfärdsstatsforskning internationellt sett. För de äldres välfärd är inte bara pensionssystemen av vikt utan också vård- och omsorgssystemen, och frågor om vem som får omsorg, av vem och i vilka former blir viktiga forskningsfrågor.

Vid sidan av de projekt som nämnts ovan, har det inom den finska samhällsvetenskapen funnits äldreomsorgsforskning inom ramen för ämnesområdena socialgerontologi och socialt arbete. Ett exempel är Simo Koskinens (1994) doktorsavhandling i socialpolitik/socialt arbete, som täcker en lång historisk period och innehåller analyser på makronivå av vad välfärdsstatens utformning och den offentliga äldrepolitiken och det sociala arbetet betyder för äldre människors livsvillkor och tillvaro. Det går dock inte att peka ut någon speciell forskargrupp, forskningsinstitution eller något nätverk, vars specialintresse har varit äldreomsorgen. Möjligen kan det ha funnits några enstaka forskare vid olika universitet eller forskningsinstitutioner som då oftast arbetat utan någon närmare kontakt med varandra, och eventuellt samarbete har mera varit internationellt än nationellt. Välfärdsstatsforskare med olika forskningsbakgrund – feministisk, socialgerontologisk, socialpolitisk – har mötts någon gång, men oftast inte. Endast några få använder en ekonomisk teoretisk referensram och de har då intresserat sig för äldreomsorgens kostnader. Några forskare har använt kulturvetenskapliga metoder. Det forskningsperspektiv som dock är vanligast i avhandlingarna är teorier om välfärdsstaten i en eller annan form.

Flertalet finska doktorsavhandlingar inom humaniora och samhällsvetenskap har intresserat sig för makronivån. På ett eller annat sätt beskriver de långsiktigt den finska socialpolitikens historia och äldreomsorgen som en del av denna. De är mestadels policyorienterade och ofta hämtas empirin från politiska dokument som lagar, kommittébetänkanden, propositioner från regeringen, nationella planer för den sociala välfärden och för hälso- och sjukvården etc. Man kan säga att avhandlingarna under 1990-talet intresserar sig för under vilka ideologiska, politiska och strukturella villkor som välfärdsstaten – och välfärdstjänsterna för de äldre som en del därav – utvecklades, inte att ge en statisk historisk bild av de strukturella förhållandena (se t ex Rauhala 1996; Kröger 1997). Forskningen kan också röra sig mellan olika nivåer. Exempelvis analyserar Leila Simonen (1990) både de historiska rötterna, de olika välfärdsaktörerna och de kommunala hemhjälparnas arbetsvillkor och erfarenheter på gräsrotsnivå i 1980-talets finska välfärdsstat.

Också Taina Rintalas avhandling (2003) omfattar en lång tidsperiod – 150 år. Genom att analysera officiella dokument har hon studerat hur bilden av de äldre har framträtt och förändrats över tid i social- och hälsovårdssystemen. Förändringar av den offentliga äldreomsorgen är i fokus för Marja Vaaramas (1995) avhandling, som undersöker perioden 1988–1993 ur ekonomiska aspekter. Syftet är att utveckla en teoretisk modell för att klargöra vilka former för äldreomsorg – institutionella eller hembaserade – som är mest kostnadseffektiva för samhällsekonomin men också för de äldre och deras familjer. Efter sin avhandling har Marja Vaarama fortsatt med en rad kvantitativa forskningsprojekt om äldreomsorgen, nu i en forskargrupp vid Stakes.¹⁴¹ Från Stakes kommer också Timo Sinervos socialpsykologiska avhandling (2000) om stress och organisationskulturer i äldreomsorgen, (både institutionsvården och hemtjänsten). Här kan också tilläggas att Päivi Voutilainen från Stakes disputerade 2004 inom medicinsk fakultet på en avhandling om vårdkvalitet i långtidsvården. Forskningen vid Stakes är dock mestadels administrativt orienterad.

Ett tema i avhandlingarna från senare delen av 1990-talet är tillgången till omsorgstjänster. Sari Rissanen (1999) studerade vilka resurser det fanns för de äldre inom välfärdsstatens ram i form av informell omsorg

¹⁴¹ *Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården* med närhet till social- och hälsovårdsdepartementet i Finland.

och i form av marknadsbaserade lösningar, dvs omsorgstjänster köpta från privata firmor. Ilkka Lehtola (2001) undersökte förändringar i tillgången till tjänster och stödinsatser från kommuner, privata firmor och från frivilligorganisationer i avlägset belägna kommuner på den finska landsbygden. Lehtola utvecklade också en teoretisk modell som visar hur förändringar i samhällsstrukturen i glesbygdskommuner påverkar omsorgstjänsternas utformning och därmed också kommuninvånarna och deras vardag.

Vissa av studierna placerar sig på *vardagsnivån*, hos hjälptagare och/eller omsorgsarbetare i den kommunala omsorgen; vissa söker efter ideologiska vändpunkter – beslut inom politiken eller praktiken – som påverkar det vardagliga innehållet i tjänsterna eller den kulturella förståelsen av dem (t ex Tedre 1999). Också dessa studier innefattar vanligtvis både äldreomsorgen och barnomsorgen. Några forskare försöker utveckla nya modeller för hemtjänsten (t ex Tenkanen 2003). I dessa vardagsstudier har forskarna ofta använt sig av etnografiska metoder, som observationer, temaintervjuer etc. Det tycks som om denna typ av doktorsavhandlingar med fokus på omsorgens praktiska, vardagliga nivå oftare tillkommer utanför etablerade nationella forskargrupper och nätverk och att de hämtar sina teoretiska perspektiv från socialgerontologin snarare än från välfärdsforskningen, som t ex Tenkanen (a.a.).

Flera relevanta avhandlingar av samhällsvetare (från sociologi, socialpolitik eller socialt arbete) har lagts fram inom medicinsk fakultet. Exempelvis fokuserar Merja Ala-Nikkolas doktorsavhandling i folkhälsovetenskap (2003) på beslutsfattandet på gräsrotsnivå om *vem* som skall få omsorgstjänster och *var* (på sjukhus, i hemmet eller i någon institution). Tapio Kirsis avhandling (2004) belyser makars erfarenheter av att ge vård och omsorg till sina demenssjuka makar. Båda har lagts fram vid Tampere School of Public Health, som är ett tvärvetenskapligt forskningsinstitut med anknytning till medicinsk fakultet vid universitetet i Tammerfors. Vid denna fakultet finns Juhani Lehto, som är professor i social- och hälsopolitik, vars forskning är relevant också för äldreomsorgen (se t ex Rostgaard & Lehto 2001; Lehto & Natunen 2002). Ett av hans forskningsintressen har varit social- och hälsovårdssystemen, deras utveckling och styrning. Päivi Voutilainens avhandling från Stakes, som omnämns tidigare, är ett annat exempel på avhandlingar om den sociala äldreomsorgen, som lagts fram vid medicinsk fakultet.

För att sammanfatta:

Finsk samhällsvetenskaplig forskning om äldreomsorg har oftast genomförts inom ramen för välfärdsstatlig teoribildning och den är därför mestadels inriktad på den offentliga sektorn. Till skillnad från de övriga nordiska länderna finns ämnet socialpolitik/samhällspolitik vid flertalet universitet i Finland. Rötterna till den socialpolitiskt orienterade forskningen kan man finna i Storbritannien, där också många universitet har denna disciplin med koncentration på studier av välfärdsstaten. Det socialgerontologiska perspektivet tycks på senare tid ha vidgat ramarna för välfärdsstatsforskningen till att inrymma också erfarenheter från de äldre och deras anhöriga. Tankar om processer, förändringar, utveckling, trender etc. är mycket dominerande i den finska forskningen, och man kan också hos flera forskare finna ett intresse för historiska perspektiv. Utmärkande är att mycket få finska avhandlingar i socialt arbete handlar enbart om äldreomsorg – de flesta behandlar äldreomsorgen som en del av socialpolitiken. Det är därför svårare i Finland än i de andra länderna att avgränsa en sådan här forskningsgenomgång. I vad mån en avhandling skall ingå i denna kunskapsöversikt eller ej är en mer öppen fråga än i de övriga länderna.

9.7 Slutord – och lite polemik

I den snabbt framväxande samhälls- och humanvetenskapliga forskning som avsatt sig i akademiska avhandlingar om äldreomsorg är det i de nordiska länderna vanligt med ett kvinnoperspektiv eller en feministisk referensram.

Den finska forskningen om äldreomsorg framstår som socialpolitiskt orienterad och främst inriktad på strukturella förhållanden och förändringar. Belysningar av äldrepolitiken är ofta integrerade i bredare historiska och komparativa studier av "omsorgsstaten", inkluderande social service till barn och andra, men också andra delar av välfärdsstaten som socialförsäkringar. (Det är beklagligt att den finska forskningen, språkligt sett, är så otillgänglig för oss i de andra nordiska länderna.)

Avhandlingsförfattarna i de andra nordiska länderna (särskilt Sverige och Norge) behandlar ofta äldreomsorgen som ett "eget" fält och bemödar sig i mycket stor utsträckning om att begripa sig på just äldreomsor-

gens vardag, dess specifika karaktär och dess (förändrade) villkor. Många har ställt sig frågan om vad som är kännetecknande för god äldreomsorg och vilka organisatoriska villkor, kunskaper, kompetenser och relationer som utgör förutsättningar.

Vi stannar här vid att kasta en blick på den forskning som handlar om offentlig omsorg, och återknyter till en fråga som dykt upp flera gånger på vägen: är den kunskap som skapats till någon ”nytta” i den meningen att den sätter spår i utformningen av dagens och morgondagens äldreomsorg?

Om vi, som i detta kapitel, ser enbart till den forskning som avsatt sig i akademiska avhandlingar finns det idag en omfattande – empiriskt grundad och vetenskapligt prövad – kunskap om äldreomsorgen som praxisfält.

Den forskning som arbetat ur ett ”bottom-up” perspektiv, haft vardagen i centrum och strävat efter att utveckla empirinära begrepp och teoretiska förståelseramar är mycket samstämmig i sina slutsatser. Kärnan däri kan nog sammanfattas som att omsorg kräver ett individ- och situationsbaserat omdöme och arbetsvillkor som ger utrymme och stöd för utveckling av sådan kompetens.

Så länge ”god omsorg” är det välfärdspolitiska mål som styr så är det således logiskt och förnuftigt att ett stort planerings- och beslutsansvar är delegerat till dem som utför arbetet (jfr Vabø 2004). En sådan yrkesautonomi har faktiskt hemhjälpare i Norden länge haft och, på senare tid, tagit sig. Det fungerade – och det är idag vetenskapligt belagt att detta är en förnuftig ordning, sett utifrån konsekvenserna både för dem som ger och mottar hjälp (se t ex Szebehely 1995).

I dagens språkbruk talas det om nödvändigheten av *evidensbaserad* kunskap som grund för välfärdstjänsternas utformning. Utifrån välfärdsstatens mål att erbjuda sina äldre god omsorg så finns det stark evidens (i form av tungt vägande forskningsbaserad kunskap) som säger att detta förutsätter att den som ger hjälpen tillerkänns och ges stöd i förmågan att upprätthålla en koppling mellan ”huvud- hjärta- hand” – i situationen och i förhållande till den specifika personen. Vi vet också från en mängd studier att den kompetensen *finns* (inte minst bland dem som valt att arbeta i hemtjänsten till gamla) och att den alltjämt lyckas ta sig uttryck även under till synes omöjliga villkor (jfr Szebehely, red, 2003).

Tas det då hänsyn till denna samhälls- och humanvetenskapliga forskning i det administrativa tänkande och de organisationsmodeller som idag

sprider sig från kommun till kommun, från land till land? Tvärtom, vågar vi påstå. Här råder en motsatt ”top-down” logik och de (blandade) idéer som ”säljs” till det offentliga, och som av sina kritiker har sammanfattats i namn av New Public Management (NPM) har inom äldreomsorgen yttrat sig i en tydlig strävan att standardisera tjänsterna och att inrätta en hierarkisk styrning.

Det är lite svårt att fatta varför dessa idéer presenteras som nya, med tanke på att de i sina huvuddrag svarar mot principer som Frederick Winslow Taylor (född 1856) rekommenderade för bilindustrin redan under tidigt 1900-tal. För att bara citera en av Taylors första principer: ”allt tankearbete förenat med arbetsuppgifternas utförande bör så långt möjligt överflyttas från verkstaden till en central planeringsavdelning” (Taylor 1911).

Mia Vabø är en av de (alltför få) forskare som försökt att empiriskt ta reda på hur ekonomiska experter och konsulter tänker (Vabø 2004, jfr också hennes kapitel i denna antologi). Hon ger ur intervjuer slående exempel på hur representanter för ett ”moderniseringstänkande” inom äldreomsorgen betraktar det som *självkänt* att det är på administrativ nivå som tankearbete och planering ska ske, medan de som levererar tjänsterna i bokstavlig mening reduceras till ”utförare”.

Finns det då – i denna tid av krav på evidensbaserad kunskap – någon empiriskt grundad och vetenskapligt prövad kunskap som ur *någon* synpunkt talar för denna typ av organisationsmodeller inom äldreomsorgen? Faktum är att det inte finns några vetenskapliga belägg för deras större ändamålsenlighet, inte ens i förhållande till målet ”kostnadseffektivitet” (se t ex Ebsen 2005). Än mindre finns det någon forskning som visar på positiva konsekvenser för närmast berörda parter; de som behöver hjälp och de som ger den. Den senare frågan förefaller över huvud taget inte aktualiseras då organisatoriska förändringar i denna riktning införs. Abstrakta modeller hemmahörande i ett ekonomiskt paradigm och legitimerade utifrån nödvändigheten av ett marknadsanpassat tänkande presenteras såsom ”självkänt”, utan att avkrävas någon som helst ”evidensbaserad kunskap” som talar för dem.

Någon inomvetenskaplig polemik förs inte från det ekonomiska paradigets sida. Dess världsbild tycks inte inkludera den vardagsverklighet som de abstrakta styrningsmodellerna sätter ramarna för. Och om denna vardagsverklighet inte ”finns” i de administrativa tankemodeller som idag

är på segertåg så kan det kanske förklara varför den forskning som tagit sin utgångspunkt där inte heller den ses som värd att beakta – eller ens bemöta.

Den vetenskapliga diskursen har därmed förblivit ensidig. Den omsorgsforskning som är föremål för denna kunskapsöversikt startade i en polemik och ett hävdande av att det finns, krävs och är förnuftigt med andra slags rationaliteter i omsorgsstaten än i bilindustrin. Denna forskning har i ett par decennier belagt sin sak i empiriska studier. Men en annan logik styr med ”osynlig hand”, åtminstone över *tänkandet* på de abstrakta modellernas nivå. Den vardagliga praktiken, där det finns motståndskraftiga kvinnor, rör detta tänkande som väl är inte alltid på.

Vårt beklagande här handlar inte i första hand om att det blir som det blir i den värld vi lever. Utifrån grundläggande akademiska värden hyser vi en förväntan på öppen diskussion med redovisning av perspektiv och empiriska belägg för slutsatser, av det ena eller andra slaget.

Den omsorgsforskning som omfattas av denna kunskapsöversikt är i huvudsak av kvalitativ karaktär eller bygger på en kombination av kvalitativa och kvantitativa data. Kan det förklara att den kunskap som tagits fram är fullständigt osynlig i många politiska och administrativa beslut som fattas kring äldreomsorgens utformning? Kanske, beslutsfattare vill ofta ha sifferunderlag.

Vad som idag kommit att betecknas evidensbaserad kunskap har tyvärr kommit att förknippas inte bara med kvantitativa metoder som sådana, utan med en reduktionistisk kunskapssyn och den typ av variabelanalys där man söker statistiska samband som belägg för att ”åtgärd X leder till effekt Y”, och där den verkliga människan, hennes sociala sammanhang och den konkreta verkligheten abstraheras bort (jfr Mills 1985).

I den forskning vi här gjort en översikt av förekommer inte några studier av den typen. Vilket kanske delvis kan förklaras av att vi ju redan vet att livet leder fram till döden (som X till Y) och att det här mer är en fråga om *hur*? Hur ser det ut på sista sträckan, beroende bl a på hur välfärdsstaten beter sig, då?

För att se, begripa och förklara konsekvenser av olika politiska och administrativa principer behövs det förvisso en arsenal av olika vetenskapliga metoder, även variabelanalys – men inte bara det!

Eftersom det idag faktiskt finns en stor mängd kunskap inom samhällsvetenskap och humaniora som entydigt talar *emot* det rationella och

förnuftiga i uppifrånstyrning och standardisering i denna välfärdssektor så kunde man åtminstone förvänta sig försök att ”evidensbasera” argument för de modeller som införs – mot befintlig vetenskap och beprövad erfarenhet.

Bilaga: Nordiska doktorsavhandlingar om äldreomsorg inom samhällsvetenskap och humaniora

Tidiga nordiska avhandlingar (1983–1994) (Sorterade efter disputationår)

- Sundström, Gerdt (1983) *Caring for the Aged in Welfare Society*. Stockholm: Socialt arbete.
- Bjelland, Anne Karen (1989) *Sorgerne glemmer jeg, minnene gjemmer jeg... En studie av beboernes identitetshåndtering i aldershjem*. Universitetet i Bergen: Socialantropologi.
- Simonen, Leila (1990) *Contradictions of the Welfare State, Women and Caring*. Tampere: Social policy.
- Thoreus Olsson, Ojan (1991) *Efter 80. En undersökning om äldre människors sociala omsorgsbehov och deras omsorgssituation*. Stockholm: Socialt arbete.
- Lund, Ulla (1992) *Vård och omsorg i eget boende på äldre dar*. Linköping: Tema Hälso- och sjukvården i samhället.
- Gynnerstedt, Kerstin (1993) *Etik i hemtjänst. En studie av förvaltnings- och professionsetik*. Lund: Statsvetenskap.
- Schartau, Mai-Brith (1993) *The public sector middle manager. The puppet who pulls the strings?* Lund: Statsvetenskap.
- Berg, Elisabeth (1994) *Det ojämlika mötet. En studie av samarbetet i hemvården mellan kommunens hemtjänst och landstingets primärvård*. Luleå tekniska högskola: Arbetsvetenskap.
- Koskinen, Simo (1994) *Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteina*. (“Gerontological social work as a microstructure in policy of old age”) Rovaniemi: Social policy/social work.

Svenska avhandlingar 1995–juni 2004 (Sorterade efter disputationår)

- Olsson, Erik (1995) *Delad gemenskap. Identitet och institutionellt tänkande i ett multietniskt servicehus*. Linköping: Tema K.
- Szebehely, Marta (1995) *Vardagens organisering. Om vårdbiträden och gamla i hemtjänsten*. Lund: Socialt arbete.
- Johanson, Vicky (1996) *Vem gör vad, när och var? Omsorgens organiseringsformer i kommunerna och kvinnors och män omsorgsarbetsdelning*. Göteborg: Statsvetenskap.

- Larsson, Patrik (1996) *Hemtjänsten ur tre perspektiv. En studie bland äldre, anställda och ledning*. Göteborg: Sociologi.
- Silfverberg, Gunilla (1996) *Att vara god eller att göra rätt. En studie i yrkesetik och praktik*. Uppsala: Teologi.
- Wahlgren, Ingela (1996) *Vem tröstar Ruth? En studie av alternativa driftformer i hemtjänsten*. Stockholm: Företagsekonomi.
- Öhlander, Magnus (1996) *Skör verklighet. En etnologisk studie av demensvård i gruppboende*. Stockholm: Etnologi/folklivsforskning.
- Anbäcken, Els-Marie (1997) *Who cares? Culture, structure and agency in caring for the elderly in Japan*. Stockholm: Orientaliska språk.
- Franssén, Agneta (1997) *Omsorg i tanke och handling. En studie av kvinnors arbete i vården*. Lund: Sociologi.
- Richard, Elvi (1997) *I första linjen. Arbetsledares mellanställning, kluvenhet och handlingsstrategier i tre organisationer*. Lund: Sociologi.
- Ström, Peter (1997) *Förändringsarbete och lärande. Om utveckling av förändringspraktik bland vårdbiträden i hemtjänsten*. Lund: Pedagogik.
- Melin Emilsson, Ulla (1998) *Vardag i olika världar. Om dementa och vårdbiträden på tre gruppboenden*. Lund: Socialt arbete.
- Nordström, Monica (1998) *Yttre villkor och inre möten. Hemtjänsten som organisation*. Göteborg: Sociologi.
- Gustafsson, Gerd (1999) *En omsorgstriad. Om relationen mellan omsorgsmottagare, vårdbiträden och hemtjänstassistenter*. Göteborg: Socialt arbete.
- Winqvist, Marianne (1999) *Vuxna barn med hjälpbehövande föräldrar*. Uppsala: Sociologi.
- Mossberg Sand, Ann-Britt (2000) *Ansvar, kärlek och försörjning. Om anställda anhörigvårdare i Sverige*. Göteborg: Sociologi.
- Motevasel, Ingrid (2000) *Män, kvinnor & omsorg. En studie av omsorg som begrepp och handling i mans- och kvinnodominerade yrken*. Lund: Socialt arbete.
- Trydegård, Gun-Britt (2000) *Tradition, change and variation. Past and present trends in public old-age care*. Stockholm: Socialt arbete.
- Westerberg, Kristina (2000) *The important activity: work, tools and tensions of municipal middle managers in elder care*. Umeå: Psykologi.
- Forsgårde Marianne & Westman Berith (2002) *Att skapa rum för reflektion. Systematiska diskussionsgrupper med social omsorgs- och vårdpersonal inom särskilda boendeformer*. Umeå: Socialt arbete.
- Lindberg, Kajsa (2002) *Kopplandets kraft. Om organisering mellan organisationer*. Göteborg: Handelshögskolan.
- Mattson Sydner, Ylva (2002) *Den maktlösa måltiden. Om mat inom äldreomsorgen*. Uppsala: Hushållsvetenskap.
- Songur, Welat (2002) *Välfärdsstaten, sociala rättigheter och invandrarnas makt-resurser. En jämförande studie om äldre invandrare från Mellanöstern i Stockholm, London och Berlin*. Stockholm: Statsvetenskap.
- Astvik, Wanja (2003) *Relationer som arbete. Förutsättningar för omsorgsfulla möten i hemtjänsten*. Stockholm: Psykologi (Arbetslivsinstitutet).
- Drugge, Christina (2003) *Omsorgsinriktat lärande. En studie om lärande i hemtjänsten*. Luleå: Inst. för lärarutbildning.
- Hellström Muhli, Ulla (2003) *Att överbrygga perspektiv – En studie av behovsbedömningssamtal inom äldreinriktat socialt arbete*. Göteborg: Utbildningsvetenskap.

- Ingvad, Bengt (2003) *Omsorg och relationer. Om det känslomässiga samspelet i hemtjänsten*. Lund: Socialt arbete.
- Blomberg, Staffan (2004) *Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen – Genomförandet av en organisationsreform och dess praktik*. Lund: Socialt arbete.
- Forsell, Emilia (2004) *Skyddandets förnuft. En studie om anhöriga till hjälpbehövande äldre som invandrat sent i livet*. Stockholm: Socialt arbete.
- Larsson, Kristina (2004) *According to need? Predicting use of formal and informal care in a Swedish urban elderly population*. Stockholm: Socialt arbete.
- Whitaker, Anna (2004) *Livets sista boning – Anhörigskap, åldrande och död på sjukhem*. Stockholm: Socialt arbete.

Nykomna svenska avhandlingar (från juli 2004)

- Dahlberg, Lena (2004) *Welfare relationships: Voluntary organisations and local authorities supporting relatives of older people in Sweden*. Stockholm: Statsvetenskap.
- Lindelöf, Margareta & Rönnbäck, Eva (2004) *Att fördela bistånd. Om handlägningsprocessen inom äldreomsorgen*. Umeå: Socialt arbete.
- Törnqvist, Agneta (2004) *Vad man ska kunna och hur man ska vara. En studie om enhetschefer och vårdbiträdens yrkeskompetens inom äldreomsorgens särskilda boendeformer*. Stockholm: Lärarhögskolan.
- Brodin, Helene (2005) *Does anybody care? Public and private responsibilities in Swedish eldercare 1940–2000*. Umeå: Ekonomisk historia.
- Wolmesjö, Maria (2005) *Ledningsfunktion i omvandling. Om förändringar av yrkesrollen för första linjens chefer inom den kommunala äldre- och handikappomsorgen*. Lund: Socialt arbete.
- Wreder, Malin (2005) *I omsorgens namn. Tre diskurser om äldreomsorg*. Karlstad: Sociologi.

Norska avhandlingar 1995–2004 (Sorterade efter disputationår)

- Slagsvold, Britt (1995) *Mål eller mening. Om å måle kvalitet i aldersinstitusjoner*. Oslo: Psykologi. NOVA rapport 1/1995.
- Lise Widding Isaksen (1996) *Den tabubelagte kroppen. Kropp, kjønn og tabuer i dagens omsorgsarbeid*. Bergen: Sosiologi.
- Christensen, Karen (1997) *Omsorg og arbejde. En sociologisk studie af ændringer i den hjemmebaserede omsorg*. Bergen: Sosiologi.
- Lingsom, Susan (1997) *The substitution issue. Care policies and their consequences for family care*. Oslo: Sosiologi. NOVA rapport 6/1997.
- Romøren, Tor Inge (2001) *Metusalems søsken. Forløp av funksjonstap, familieomsorg og tjenestebruk i høy alder*. Oslo: Sosiologi.
- Gautun, Heidi (2003) *Økt individualisering og omsorgsrelasjoner i familien. Omsorgsmønstre mellom middelaldrende kvinner og menn og deres gamle foreldre*. Oslo: Sosiologi. Fafo, rapport 420.

Danska avhandlingar 1995–2004 (Sorterade efter disputationår)

- Swane, Christine (1996) *Hverdagen med demens. Bileddannelser og hverdagserfaringer i kulturgerontologisk perspektiv*. København: Folkloristik
- Lewinter, Myra (1999) *Spreading the burden of gratitude – elderly between family and state*. København: Sociologi.
- Dahl, Hanne Marlene (2000) *Fra ktiler til eget tøj – Diskurser om professionalisme, omsorg og køn*. Aarhus: Statkundskab.
- Haaning, Mads G (2001) *Familiers omsorg for hjemmeboende ældre demensramte. En kvalitativ interventionsundersøgelse*. København: Psykologi.
- Rostgaard, Tine (2004) *With due care. Social care for the young and the old across Europe*. København: Socialforskningsinstituttet (socialpolitik)

Finska avhandlingar 1995–2004 (Sorterade efter disputationår)

- Vaarama, Marja (1995) *Vanhusten hoivapalvelujen tuloksellisuus hyvinvoinnin tuotanto-näkökulmasta. Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta*. (Performance in the care of the Elderly. A production of welfare – analysis of the public care system in Finnish municipalities) (English summary 15 pages). Helsinki: Social policy/social work (Stakes).
- Rauhala, Pirkko-Liisa (1996) *Miten sosiaalipalvelut ovat tulleet osaksi suomalaista sosiaaliturvaa? Social care services as a part of Finnish social security system*. Tampere: Social policy/social work.
- Anttonen, Anneli (1997) *Feminismi ja sosiaalipolitiikka* (Feminism and social policy: Gender – a key concept in social theory and social policy) Tampere: Social policy.
- Kröger, Teppo (1997) *Hyvinvointikunnan aika: kunta hyvinvointivaltion sosiaalipalvelujen rakentajana. Tampereen yliopisto*. (The time of the welfare municipality: Local government constructing social care services of the welfare state) Tampere: Social policy/social work.
- Siira, Helena (1998) *Asiakkaan autonomiaako rakentamassa? Tapaustutkimus kunnallisesta kotipalvelusta asiakkaan suoriutumisen tukijana*. (Constructing the autonomy of a client? Case study of the local home-help service provided for supporting a client to cope.) Rovaniemi: Social policy/social work.
- Rissanen, Sari (1999) *Omaishoito ja hoivayritykset vanhusten huolenpidon ratkaisuina?.* (Informal care-giving and care enterprises as a solution for the elderly care). Kuopio: Social policy.
- Tedre, Silva (1999) *Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä*. (The unspoken contracts in social care. A case study of paid workers in Finnish municipal home help services for the elderly). Joensuu: Social policy.
- Sinervo, Timo (2000) *Work in Care for the Elderly. Combining theories of job design, information processing and organizational cultures*. Helsinki: Socialpsychology. (Stakes).
- Lehtola, Ilkka (2001) *Palvelujen muutos ja syrjäkyläläisten arki*. (Changes of services and everyday life in a remote village.) Joensuu: Human geography.
- Kautto, Mikko (2001) *Diversity among Welfare States – comparative studies on welfare state adjustment in Nordic Countries*. Helsinki: Sociology.

- Rintala, Taina (2003) *Vanhuskuvat ja vanhustenhuollon muutoutuminen 1850- luvulta 1990-luvulle*. (Images of the elderly and trends in care for the elderly from the 1850s to the 1990s). Helsinki: Socialpolitik (Stakes).
- Tenkanen, Raija (2003) *Kotihoidon yhteistyömuotojen kehittäminen ja sen merkitys vanhusten elämänlaadun näkökulmasta*. (The development of cooperation in home care and its implications for quality of life among elderly clients). Rovaniemi: Social policy/social work.

Övriga referenser

- Ala-Nikkola, Merja (2003) *Sairaalassa, kotona vai vanhainkodissa? Etnografien tutkimus vanhustenhuollon koti- ja laitoshoidon päätöksentekotodellisuudesta*. (In hospital, at home or in institutional care? Ethnographic research on decision-making realities of old-age care.) (akad avh) University of Tampere: School of Public Health.
- Anttonen, Anneli & Baldock, John & Sipilä, Jorma (eds.) (2003) *The young, the old and the state: social care systems in five industrial nations*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Anttonen, Anneli (1998) ”Den sociala servicestaten som feministiskt kampbegrepp” I: R Eliasson-Lappalainen & M Szebehely (red) *Vad förgår och vad består. En antologi om äldreomsorg, kvinnosyn och socialpolitik*. Lund: Arkiv.
- Bengtson, Gunilla (1985) *Vad vet vi om äldres liv och omsorgsarbetets villkor?* En översiktlig inventering av forskning inom FoU-området Äldre. Rapport Äldre 5, FoU-byrån, Stockholms socialförvaltning.
- Dahl, Lena (1979) *Hemsamariternas arbetsförhållanden*. Rapport nr 35. Jönköping: Institutet för Gerontologi.
- Ebsen, Frank (2005) *Viden om den nye styrning*. Kommande rapport; Meddelandeserien, Socialhögskolan Lund.
- Eliasson, Rosmari & Szebehely, Marta (2000) *Care for the Elderly: Conditions and Everyday Realities. Comparative perspectives on Scandinavian welfare states, welfare municipalities and the patterns of care from the view of elderly persons*. (Forskningsprogram/ ansökan till SFR)
- Eliasson, Rosmari (1986) *Ramprogram för FoU-området äldre* Rapport nr 7 B, Forsknings- och utvecklingsbyrån/-Äldre, Stockholms socialförvaltning.
- Eliasson, Rosmari (1995) *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur (1:a utg 1987)
- Eliasson, Rosmari m fl (1984) *Att arbeta inom äldreomsorgen, att vara pensionär och att möta varandra*. Rapport Nr 3, Fou-området Äldre, Stockholms socialförvaltning.
- Fahlström, Gunilla (1999) *Ytterst i organisationen: om undersköterskor, vård- och sjukvårdsbiträden i äldreomsorgen*. (akad. avh) Uppsala universitet: Enheten för socialmedicin, folkhälso- och vårdvetenskap.
- Fernow, Nils (1984) ”Den sociala hemtjänstens ’Moment 19’. En idéskrift.” Rapport 18, Äldreomsorgsprogrammet. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Gough, Ritva (1987) *Hemhjälp till gamla*. Forskningsrapport 54. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Gunnarsson, Evy (1979) ”Det är klart att det är hårda tag ibland...” – om hemtjänstens arbete med äldre alkoholmissbrukare. Rapport 1, Metodbyrå 2, Stockholms socialförvaltning.

- Hugemark, Agneta (1995) *Den fängslade marknaden. Ekonomiska experter om välfärdsstaten* (akad avh, Sociologiska institutionen, Uppsala univ) Lund: Arkiv förlag.
- Johansson, Lennarth (1991) *Caring for the Next of Kin. On Informal Care of the Elderly in Sweden*. (akad avh) Uppsala University: Department of Social Medicine.
- Kirsi, Tapio (2004) *Rakasta, kärsi ja kirjoita. Tutkimus dementoitunutta puolisoaan hoitaneiden naisten ja miesten hoitokokemuksista*. (Love, suffer and write it down. A study on care experiences of wives and husbands who have given care to their demented spouses). University of Tampere: School of Public Health.
- Kröger, Teppo & Sipilä, Jorma (eds.) (2005) *Overstretched: European families up against the demands of work and care*. Oxford: Blackwell.
- Lagergren, Mårten m fl (1982) *Tid för omsorg. Slutrapport från projektet omsorgen i samhället*. Stockholm: Sekretariatet för framtidsstudier/Liber förlag.
- Lehto, Juhani & Natunen, Kari (red.) (2002) *Vastaamme vanhusten hyvinvoinnista. Sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmän sopeuttaminen ikääntyneiden tarpeisiin*. (We are responsible for the well-being of the elderly: adapting the social welfare and health care system to meet the requirements of the elderly). Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Leira, Arnlaug (1994) "Concepts of Caring: Loving, Thinking, Doing", *Social Service Review* 68, 185–173.
- Lønnet och olønnet omsorg* (1979) NAVFs sekretariat för kvinneforskning i Oslo, Arbeidsnotat 5/79.
- Mills, C Wright (1985) *Den sociologiska visionen*. Lund: Arkiv (1:a utg 1959).
- Odén, Birgitta (1983) "Samhället och åldrandet. En introduktion", i B Odén, A Svanborg, L Tornstam: *Äldre i samhället – förr nu och i framtiden. Del 2. Probleminventeringar*. Stockholm: Liber.
- Rostgaard, Tine & Lehto Juhani (2001) "Health and social care systems: How different is the Nordic model?" I: M Kautto et al. (eds.) *Nordic Welfare States in the European Context*. London: Routledge.
- Sipilä, Jorma (ed.) (1997) *Social care services: the key to the Scandinavian welfare model*. Aldershot: Avebury.
- Sundström, Gerdt & Wærness, Kari (1982) "Omsorg – realiteter och myter", *Socialmedicinsk Tidskrift* No 9.
- Svensson, Lennart (1986) *Grupper och kollektiv*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Szebehely, Marta (red) (2003) *Hemhjälp i Norden – illustrationer och reflektioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Taylor, Frederick Winslow (1947) *Scientific Management*. Harper & Brothers Publishers, New York/London (1:a utg 1911)
- Tedre, Silva (1993). *Ammatillinen huolenpito vanhusten kotipalvelussa. Kahden naisen kohtaaminen yksityisen ja julkisen hauraalla rajalla* (The professional social care in home help services for the elderly. The meeting of two women on the frail border between public and private) Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Thorsen, Kirsten & Wærness, Kari (red) (1999) *Blir omsorgen borte? Eldreomsorgens hverdag i den senmoderne velferdsstaten*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Vabø, Mia (2004) "Effektivitet og kvalitet i omsorgstjensten – en dragkamp mellom nye og gamle styrningsidealer", i R Dahle & K Thorsen (red): *Velferdstjenster i endring. Når politikk blir praksis*. Oslo: Fagboksforlaget.
- Wærness, Kari (1980) "Omsorg som lønearbete – en begreppsdiskusjon",

- Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 1 3/80, 6–17.
- Wærness, Kari (1982) *Kvinneperspektiv på sosialpolitikken*. Oslo: Universitetsforlaget. Svensk utgåva 1983: *Kvinnor och omsorgsarbete*. Stockholm: Prisma.
- Wærness, Kari (1984) "The Rationality of Caring", i M Söder (red): *Economic and Industrial Democracy* Vol 5, No 2, London: Sage Publications, s 185–211. Även publicerad i A S Sassoon (red) 1987: *Women and the State*, London: Hutchingson.
- Wærness, Kari (1989) *Et program for omsorgsforskning*, Bergen: Sosiologisk institutt, Skriftserie Nr.04.
- Wærness, Kari (1996) "Omsorgsrationallitet. Reflexioner över ett begrepps karriär", i R Eliasson (red): *Omsorgens skiftningar. Begreppet, vardagen, politiken, forskningen*. Lund: Studentlitteratur.
- Wærness, Kari, Ruth, Jan-Erik & Tornstam, Lars (red)(1993) *Livsløp blant gamle i Norden*. Rapport nr.2. Oslo: Gerontologisk Institutt.
- Voutilainen, Päivi (2004) *Hoitotyön laatu ikääntyneiden pitkäaikaisessa laitoshoidossa* (Quality of care work in long-term institutional care for older people) (akad avh) Helsinki: Stakes.